

МИРОН ИВАНОВ
ОНИЯ СЪННИ РАДОСТНИ
ГОДИНИ

chitanka.info

ПАЗИ СЕ ОТ ЕВТИНТА ПРАВОТА

Съвременната наука вече доказва по най-безспорен начин, че прераждане няма, възнесения и възкресения не съществуват, и можем да приемем напълно безспорния факт, че всеки човек живее веднъж на този свят независимо от пол, възраст, политическа принадлежност, идейна убеденост и материално състояние, та дори и от неговото положение по йерархическата стълбичка.

Нямаме право да пренебрегваме или да лишаваме от внимание този изумителен факт. Той е много важен. Можем да прегледаме от сутрин до вечер, преследвайки едно след друго обстоятелствата, които биха ни направили щастливи, можем да трупаме милиони и милиарди от сутрин до вечер, сгради, автомобили, девизи или дрехи — все едно — ние сме осъдени да живеем само веднъж на земята. И никой баща и никоя майка, никой дядо или баба не могат да ни помогнат да се измъкнем от това, макар че опитите не престават.

Веднъж се живее. И сигурно така и трябва, щом не може иначе. Правото да се живее, да се диша и да се участва в метаболизма на веществата принадлежи на всички.

Да продължим сега и да преминем върху хляба.

Хлябът на човека е получен от смилане на зърно, получаване на брашно, отделяне на триците от него и омесване на хляба. Има хора, които заради един автомобил, медал или документ са готови да продадат своето право да дишат, да гледат слънцето или да гледат хората в очите. Ето това вече може да се нарече объркване — да объркаш триците и брашното и да продаваш най-чистото брашно за някакво съмнително тричово уиски, колкото и шотландско да е то.

Попитали някога прочутия наш учен професор Асен Златаров какво правят неговите студенти химици и той отвърнал: „Теглят.“ Тук е нужно да се напомни, че в аналитичната химия студентите химици от сутрин до вечер теглят на разни везни колко тежи пепелта от изгорялото крило на някой комар или върха на кибритена клечка, за да разделят и да видят колко фосфор има там и колко

кобалт или олово може да се побере в чашката. Така че студентите наистина теглят, но освен това теглене професорът е имал предвид и още едно — теглото, беднотията, студентската мъка и недояждане, от които се е теглило повече, отколкото можем да си го представим днес. Обаче и с това не свършва смисълът на професорския отговор. Защото не само студентите, ами и съдиите, и лекарите, и адвокатите, и търговците, и философите, и лихварите — всички хора на тоя свят вършат кажи речи само едно: теглят кое колко струва и кое от кое тежи повече, кое по-малко и ако сгрешат в тегленето — плащат си, а понякога цели народи плащат заради грешките им, но както и да е. Споменахме, че има и такива хора, дето ще турят на едното блюдо на везната някакво притежание там — било кавазаки, било хонда, било видео, било обир на магазин, — а в другото блюдо ще оставят веселото божие слънце, чистия хляб и простата радост от това да се трудиш и да живееш. Та поставяйки тези неща на блюдата, едни хора претеглят по един начин, други по друг начин и после всеки си тегли за тегленето.

Когато бяхме на вашите години, млади приятелю, когато стояхме на прага на живота — това е малко неясно понятие, на прага на живота ние бяхме пет или осем пъти: веднъж, когато тръгвахме на училище, и веднъж, когато излизахме от него, веднъж, когато постъпвахме в университета, и после, когато го напуснахме, веднъж, когато влизахме в казармата, и веднъж, когато се уволнявахме; излиза, че тоя живот е съставен само от прагове, прагове и водопади, а то не е точно така, но нейсе, — та когато стояхме на прага на живота и излизахме от казармата, ние преболедувахме известен период от време болката, че докато ние сме марширували, животът е вървял, оркестрите са свирили, момите са се целували и дори са се женили, а в това време ние сме губили времето си един вид напразно, пазели сме родината от враговете, а враговете така и не са дошли и защо е било всичкото това пазене? Тогава нам се искаше час по-скоро да запишем всички факултети, да бъдем на всички възможни длъжности и вземайки колкото се може повече пари назаем, да посетим колкото се може повече ресторанти, да предприемем екскурзии и гостенки да поканим по три, четири на ден, обаче една след друга. Мина не мина малко време, и алчността ни се сломи, жаждата стихна, гладът мина и на мястото на

трескавото следказармено бързане дойде не по-малко трескавото колебание, униние и нерешителност — накъде сега? Дойде, с други думи, времето, когато нанизахме на пръста си кантарчето ѝ започнахме да претегляме едно след друго кое колко тежи, кое от кое струва повече и кое изглежда огромно, пък е кухо, а кое едвам го виждаш, пък то си тежи на мястото.

И оттогава — все така. Когато случим правилно теглото на нещата, спим спокойно и добиваме оная сигурност, която дава размахването на флагчето при стрелба с винтовка — попадение. Когато си гърмял нахалост, когато си излъгал или омото те е излъгало, или си дръпнал прибързано спусъка — жалко. Така вървиш като самотен трапер, като ловец, като боец, който все си търси другарите, но стреля, не ги търси, за да го прикриват и хранят — като мъж вървиш. Много заблуди преодоляваш; много пъти падаш и е много лошо, ако не ставаши точно толкова пъти, колкото си паднал — много е лошо. Трудно е да ти каже някой прав ли си, или не си прав, по кръчмите е пълно с такива, дето те успокояват и ти дават лека и евтина правота — но дали си прав и дали грешиш, може да ти отговори истински само един-единствен човек и тежко ти и горко, ако не си успял овреме да го намериш и да го приучиш към истината — имам предвид, че този човек си ти самият. Но по какво ще се познаеш, че си ти, как да не сгрешиш? Има и тук едно просто упътване, толкова просто, че да ти се замае умът чак, като го помислиш: Какво искаш да правиш на тоя свят? Отговор — искам да летя. Прекрасно, но в момента нямаме самолети. Искаш ли да караш автомобил? Може, съгласен съм. Така. А не искаш ли случайно да управляваш влак? Ами защо не, дайте и влак. В такъв случай, мой човек, ти не си нито за пилот, нито за шофьор, нито за машинист. А за какво съм? Не питай мен, питай себе си. Има ли на тоя свят едно нещо, което не можеш да не правиш? Единственото, без което не би могъл да живееш — имаш ли такова нещо? Нямаш. Щом нямаш — ще намериш някой, дето си има такова нещо, и ще го слушаш. И ще му бъдеш чирак, докато си намериш твоео единствено нещо в света, единственото, без което не можеш. То ще ти е като любовта. Девойки колкото щеш, можеш да бъдеш с всяка една и всяка вечер с различна, но това не е любов, друга дума приляга тук. Любовта е нещо друго. Мнозина живеят и без любов в света, от браковете без

*любов се раждат толкова нещастници, толкова убийци и грозни хора,
защо не искаш твоите деца и твоите дела да бъдат красиви?*

*И затова бързай, млади приятелю, бързай ден и нощ и не се
плаши никога, че ще закъснееш. Това, което е твое, те чака.*

Само не го карай да те чака прекалено дълго.

1

Вехтата казарма на стария град Кутловица, после Фердинанд, и по онова както и по това време Михайловград, ще остане за мен обвеяна завинаги от сладостния и топъл, отшумял навеки вятър на младостта и вярата в какво ли не, шестнайсети пехотен бдински полк, успоредка, коза и брезентов танк на полигона, лозята зад казармата, тя сега е завод за грамофони и магнетофони, но оная песен вече не звучи на тия Обороты, мирно за среща с миналото, за почест! Свободно.

Първият ден бе първи август, сесията бе отминала къде по-успешно, къде по-малко успешно, тогава професорите и асистентите имаха грижата да се придвижваме успешно от семестър към семестър — не е като сега, сега вече е само почти така, но не съвсем. Трябваше да служим четиридесет и пет дни и следователно още от първия ден стана известно, че остават още четиридесет и четири дни, включително ако броим последния ден, в който имуществото трябва да се скатае, предаде и да се изволним, според израза на старите войници, от които имаше седем-осем да ни учат на ум и разум. Те не бяха студенти, те бяха синове на народа, а ние все пак се чувствувахме малко гузни, бяхме кривнали към науката, което нерядко води до интелигентщина. Кой там се обажда в строя? Три крачки напред! Към стената, ходом марш!

Но пък бяхме млади. Бяхме на по двајсет, деветнайсет и осемнайсет, което никога вече няма да се повтори. Снощи някакъв младок ме попита дали сме вярвали във всичко това. Вярвали сме и как още! Онези, които не вярваха, или загинаха, или се възползуваха от неверието си, а вярващите останахме със спомени.

Като отличник от гимназията бях награден с книгата „Агробиология“ на Трофим Денисович Лисенко. Лисенко може и да не е вярвал в нищо, но когато те наградят с негова книга, работата става съвсем друга. Свободно.

В деня, когато останаха четиридесет и два дни, нас ни събудиха с тръба и ни поведоха бегом към плаца за физзарядка, тогава ние не се

присмивахме, а вярвахме, че при физзарядката човек се зарежда физически като един акумулатор и като се изчерпи, в продължение на двацет и четири часа, трябва да се зарежда отново. Днес не се вярва в това.

После ни отведоха на закуска. Тъкмо започвахме да бъркаме в чиниите с лъжици и да пием по тоя начин чай — в казармата не го поднасят с бисквити, — и последва командата „Стани“ и „Ходом марш“. На нас трябваше ускорено да ни се предаде всичко, програмата беше сгъстена до краен предел, обстановката бе тревожна, по границите имаше провокации, врагът всеки момент можеше да нахлуе и ние бяхме длъжни да отразим удара мълниеносно и да го доубием в бърлогата му и затова, когато ни отведоха на обяд, се оказа, че ние няма с какво да ядем. При внезапната команда „Стани“ ние бяхме скочили като един и бяхме оставили своите алуминиеви лъжици в своите чинии. Сега чиниите бяха празни, но лъжиците липсваха. Трябваше да се храним с ръце, или казано на военен условен език — при условия, близки до бойните. После видяхме, че някои ядат с лъжици и накрая стана ясно, че две-три от ония момчета, простите момчета от народа, продават лъжици срещу мизерната цена от едно левче. Не е необходимо да завършваш Сорбоната или Оксфордския университет, за да ти стане ясно, че това са същите лъжици от тая сутрин.

Общо взето, войниците псуват много. Не съм служил в други армии, но мисля, че се псува толкова много, че ако от една псувня... пардон, ако от сто псувни една хващаше, населението на света би било поне двеста милиарда.

Така беше, но бяхме млади. Бяхме двацетгодишни и бихме дали сега всичките си сервиси, всичките си бюфети, чинии, супници, соусиери и миксери за един месец от онова време. И при това бихме ги дали без жал.

После се чу отново командата „Стани“ и много от новозакупените лъжици останаха в яхниите и чиниите с малеби и тлъста мирновременна супа, каквато не са и сънували на Китка и Булаир, край Одрин или на Дренова глава. И вечерта мнозина от нас си купиха за трети път лъжици, но към края на седмицата положението се нормализира. Младите сержанти студенти показаха нагледно, че духът не може дълго да остане в окови, а истината винаги изгрыва на

небосвода. Просто само с две-три огъвания дръжката на лъжицата падаше откъсната и лъжицата, превърнала се в нещо като голяма алуминиева мидена черупка с къса опашка, се научи да стои в горното джобче на младите младши сержанти, утрешни лекари, зъболекари и аптекари на своя народ, и старите войници, прости момци от народа, трябваше да прекратят своята търговска дейност при входа на столовата.

Градът е сънен, заспал и пращен, приспиваха го славеите, а го будеха нашите бодри стъпки и маршови песни. Маршовите ни песни тогава бяха наша измислица. Пеехме песни от филми и опери, например: чуй, девойко, тази песен, що ти пея в теб унесен, може би ти тайно любиш и в сълзи нощи си губиш. Хубавата песен из филма „Сърце в раницата“, както и песента на френските докери, но още и: който дръзне война да запали по огромното земно кълбо, ще се срещне с мъжете на Сталин и ще падне в грозния бой. Борба за мир водят всички народи по света, Москва и Пекин; както и някои чешки песни, които никой не разбираше, но ги изпълнявахме със свирене на уста. Звучеше доста необичайно и хората добиваха впечатление, че през града преминават скакалци, такова свирене падаше. Златни години. Щяха да бъдат и брилянтни и какви ли не още, ако не беше старшината на ротата, който не само имаше някакъв зъб, но на това отгоре този зъб бе неизлечимо болен и болката му бе, че не е студент, но че в края на краищата да бъде студент е може би най-жалкото нещо, което може да се случи на човека, на мъжа и най-сетне на войниците, на войника в частност. Ако пак ме попитат в какво сме вярвали тогава, то е в нашата вина пред народа, потискан в продължение на столетия, лъган от хитреци, попове и даскали, намразил вовеки веков интелигенцията, която никога не била народна. А за да стане народна, трябва едно, в краен случай две поколения да изстрадат всичко това, докато се разсее недоразумението и се разбере, че не всяка интелигенция е продажна. По въпроса за жертвените поколения ние си имахме чисто човешко отношение, знаехме добре, че сме жертвено поколение, но се надявахме като всеки войник от всички войни до този миг от всички векове, че може би лично ние ще се движим заедно с поколението си и в решителния миг ще стане чудото и ние лично ще оцелеем. Ако да не бе тази мисъл, никога нямаше да се задържи така дълго по нашите славянски земи поверието за жертвеното поколение. Или по-накъсо —

всички знаехме, че сме от безсмъртния батальон на жертвеното поколение, но всеки се надяваше да произнесе надгробната му реч. Може да не съм напълно точен, но тук върши работа и приблизителната точност. Свободно, запали цигара.

После започна единичното обучение за придобиване на офицерски опит. Всеки младши сержант трябваше да води през целия ден свой взвод наляво, надясно, кръгом, ходом марш на ръце, мирно, шат, шат, шат, кръгом, стой, залегни, свободни сте. Този занаят, военният, един от най-старите на света, се учи само така, по книга не може. Първият ден мина мижаво, вторият ден горе-долу, а третият криво-ляво; на четвъртия и на петия беше вече добре, много добре, отлично, всеки нов командир за един ден даваше пълна воля на онова, което си бе мислил през всички досегашни дни, и взели дългите и тежки винтовки за среща, за почест, биехме паважа по цели километри, докато паднат първите слабосърдечни, но по-късно и това бе преодоляно. Ония, които падаха, си оставаха там, където са паднали, другарите им ги заобикаляха и стиснали зъби, набиваха паветата в земята, крепени от яростната надежда, че на другия ден ще дадат на тия зверове да разберат как се марширува. Жегата по ония места тогава беше изпотрошила всички термометри, така че нямаше по какво да се констатира колко е горещо, а и командирите ни вървяха далеч зад нас, оставяйки ни да си окръглим образованието, но сега, в дните на ранната старост, вече мога спокойно да гледам в очите всеки завършил Уестпойнтската академия, академията Сенсир, за други няма и какво да говорим. Като казвам „спокойно“, имам предвид своя сговорчив характер. Познанията ми върху същината на човека — поединични и групово, — добити в ония прашни и душни места, ми позволяват да гледам с високомерие на тия мамини синчета, които никога няма да разберат какво е да те командва човек, който знае тъкмо колкото теб. Той знае тъкмо колкото теб, а за половин час или до обед трябва да изкопае ров между себе си и тълпата и ако някога ме питат какво представлява всъщност библейският ад, без колебание ще отговоря, че това е същият ров, ров, изкопан от един човек от масата между него и същата тая маса за нула цяло, нула и нула от времето, в което това му се е удало.

Тогава усетих как ми расте брада, и то така бързо, както никога по-късно. Ние възмъжавахме пред очите си и нередко в бъдните

години щяхме да се срещаме и да пием умилно водка и да си спомняме за чудните дни на младостта, когато марширувахме, включително и под провлачените думи на френския шансон: „О, жьонес, о, жур дю сиель бльо, ил фо ву ките, мез ами, пур ретурне а мон пеи, адийо, адийо, адийо, о, о жьонес, о, жур дю сиель бльо.“

Имаше ли весели случки в това време?

Поръчайте бутилка водка и ще ви разказвам на всеки сто грама по една.

Как например направихме мечка на един от нашите, умишлено не споменавам името му, защото вече не е в пределите на родината. Отдавна има той зъболекарски кабинет в Торонто и понякога идва на Слънчев бряг със собствена яхта. Ние му метнахме едно одеяло и после го бихме и го бихме всички, защото такъв си е военният ред — когато е метнато одеялото, или ще биеш или си предател и ще разкажеш после на бития кои са го били, а това на военен език означава, че следващото одеяло ще бъде за теб. Така че го бихме, но бог ми е свидетел, че аз не го ритам поне, биех само с юмруци и не особено силно. Когато се върна от болницата, ние го посрещнахме като болни, защото се оказа, че не е трябвало да бием точно него, а оня, дето лежи в леглото над него. Гневът на народа е сляп и безогледен и историята още не помни народ да е ходил да се извини на някой, когото е наказал по грешка, но в случая бе станало точно това.

И бих разказвал още, бих пил дори цяла бутилка, но от месеци търся зъболекар, наболява ме и много ме наболява зъб, а се питам какво търсят нашите зъболекари чак в Торонто...

2

После прегазихме детската количка на площада. Намирахме се този ден под командата на бай Ристо, от рабфаковите студенти, и прегазихме детската количка точно на мястото, където днес се намира районният универсален магазин на областния град Михайловград, и не се наемам да гадая какво би станало, ако в детската количка се намираше и нейният обитател. Не се наемам, но не го изключвам — взводът се държеше точно както се държи един луд кон или камион с повредено кормило — мина той там, където го водеше командата на бай Ристо. Не че нещо го мразехме или пък друго такова, пазил бог! Ще бъде най-приблизително верно ако кажем, че взводът направи това, защото искаше да покаже силата си, слепотата си или просто защото искаше да покаже силата си, слепотата си или просто защото не мислеше, а то наистина си е и сложно като команда. Ристо може би очакваше взводът да покаже известен разум и да задържи лявото рамо, да даде дясно рамо, но взводът не направи това и количката се превърна в купчина тръби и платнени парцали, след като през нея премина бойното подразделение, наречено взвод. Думата навярно произлиза от *вод* — *водя* — *възвоздам*. Жертви нямаше, имаше само поуки. Поуката бе, че когато една група от тридесет студенти бъде споена от обща команда, тя може да се държи като нещо, което не прилича на нито един от съставителите си и да се превърне в неуправляемост.

Същата нощ ни вдигнаха по тревога и стояхме кажи-речи цялата нощ сред лозята, навярно потънали в размисъл за това, което може да направи една рота или взвод при неправилна команда. Щеше да има вина, а нямаше да има виновен. На другия ден бе свикано комсомолско събрание, макар че ние тогава не бяхме комсомолци — доколкото си спомням, бяхме десенемисти. Всички се изказахме против тая дивотия и я заклеихме точно така, както и прегазихме количката — всички до един и единодушно. Като сега си спомням, че избрахме ротен съвет и взводен съвет и на мен като на председател бе даден половин ден

отпуск да изляза из града, да купя картони, бои, кабарчета, ножица и лепило за издаване на стенвестник — все във връзка с идейно-възпитателната работа, която бе отчетена като крайно слаба и незадоволителна.

В бързината по изпълнение на тази мълниеносна задача забравих да взема пари, затова не купих нищо, парите тогава бяха много дефицитни, стипендията ми се равняваше на парите, с които днес човек може да си купи само една обувка от който и да било магазин и нищо повече. Двайсет и три лева месечно. Дефицитът се компенсираше с младост и вяра в бъдещето и макар така отчайващо беден само половин час по-късно вече се намирах в компанията на три ученички — две отляво и една отдясно — и сега не намирам какво повече може да се каже по въпроса. Тази отдясно ми харесваше и ако бях продължил в указаната посока, може би днес щях да прекосявам Балкана през Петроханския проход, за да возя внуци и буркани в Михайловградския район, но не продължих, понеже бях наказан. Наказан бях две недели без отпуск, защото не купих агитационните материали, а не ги купих по причини, изложени по-горе. Възможно е да не ме бяха наказали така строго, ако не бях проявил такова брутално нахалство да се прибера след вечерната проверка, по-точно в единайсет и половина, и нека оставим това, ами след като се прибрах, вдигнах цялото помещение на главата си, понеже не ми бяха оставили храна, искам да кажа — бяха я изiali. Трябва да сте студент и да сте вършали по улиците на града от седем и половина до единайсет, гладен като бенедиктински монах, да се приберете в родната казарма и да видите празното си канче, за да разберете размера на скандала, който вдигнах.

На следващата неделя, когато още в девет часа и петнайсет минути ротата се изнесе от района на казармата с лъснати чепици, изпрани якички, стегнати поясоци и лъснати петолъчки на кепетата да покорява дамския свят на това будно балканско селище, в помещението останахме само трима студенти, единият от които болен от дрисък, а другият — също така наказан — за говорене в строя. В дванайсет без десет тези жалки остатъци от взвода бяха строени на полигона и с песен поведени към столовата, там също така под строй разположени на три маси, всяка от които дълга по девет метра, и пред всеки от личния състав бе поставена по една котелка с боб чорба,

яхния таскебап и също така по една почерняла тава, пълна с възрозово, да не кажа синкаво, желе, нещо средно между свинска пача и крем за бърснене, приблизително същото и на вкус.

Тогава започна най-голямото плюскане в живота — поне в моя живот, — за което си спомням и ще си спомням до сетния час и до съдната тръба. Много скоро презряхме чорбата и се прехвърлихме на таскебапа, после също така прибързано проверихме и желето и като го видяхме, че е достойно само да бъде храна на свинете, сипахме отгоре му бобената чорба и го върнахме в, кухнята, а ние продължихме да надничаме тъжно и озлобено в котелката с мръвките, които за проклетия не помръдваха. След час и половина ядене всяка от трите котелки с тлъстите мръвки си оставаше все така пълна. Бяхме успели да свалим нивото на всяка от тях с по два, най-много три пръста от първоначалното ниво. Ентусиазмът ни спадаше с всяка минута, не се появяваше нито един от отпускарите, за да види какъв номер сме му скроили и как сме го оставили без храна, след като нас са ни оставили без отпуск. Просто ставаше все по-ясно, че ония могат и трева да пасат или да пият боза и да ядат вафли до второ пришествие, стига да не бъдат връщани в казармата. Не се върнаха и след като това стана ясно, сипахме и яхнията таскебап в желето, объркахме всичко достатъчно добре и по най-жесток начин го върнахме на кашавара, останал без отпуск и той, за да готви на пасмина наказани, които от своя страна бяхме ние.

Но бяхме млади. Бяхме млади.

3

Камъкът цопна във водата и в първия миг дори не успях да си дам сметка, че това е крилото на смъртта, което ме бе полъхнало и отминало. Погледнах нагоре и видях най-малкия хоризонт, който някога бях виждал — синьо небе, голямо колкото синьо дамско чадърче, нищо повече. Чадърчето бе поръбено с обли камъни — ония, с които са облицовали кладенците още дедите ни, и техните деди. Камъкът се бе откъснал, и прелитайки на косъм от космите на главата ми, се бе прибрал на дъното.

Друг е въпросът, защо аз се намирах на това място, искам да кажа — в кладенеца. В този ден, когато всичката жегата на планетата се бе събрала на конференция в михайловградското поле, ние провеждахме учението бой в пресечена местност и в тази пресечена местност нямаше капка вода, даже не и върху езичетата на славейчетата, не и върху езичетата на щурците, нямаше я никаква. И тогава съвсем случайно открихме стар, запустял кладенец, без ограда, просто трева, трева и изведнъж дупка, дълбока поне десет метра. Тутакси снехме поясоците, наденахме ги един на друг и въжето бе готово, накрая навързахме пет-шест манерки и ги пуснахме долу и когато ги изтеглихме, манерките бяха точно толкова празни, колкото и при пускането. А не бяха от верните бойни манерки, общити с военно сукно или шаяк, та барем да го изсмучем него — бяха модерни и безнадеждно гладки. Трябваше да се направи нещо, а имахме само онова време, което се съдържа в командата „Десет минути почивка, свободни сте“ и нищо повече. Нищо повече. Опитахме да вържем камък, но опитайте вие да вържете камък, за да разберете защо не бива да се мисли по този въпрос. Камък не се връзва лесно с войнишки колан, това е факт.

И тогава именно един прекрасен воин, един истински боец, един достоен българин свали своите чепици — така му викаха тогава на онова, което носехме на краката си, — запретна панталона си и слезе бавно по къмъните, за да натисне манерките, да ги напълни и да спаси

своите другари от жадна смърт. Той не бе храбрец, той не бе и герой, той просто вярваше като говедо, че когато е в стадото си, нему няма и не може да се случи нищо лошо. Така на pewno са мислели всички герои и поклон пред паметта им.

Манерките бяха напълнени, те бяха изтеглени и вероятно изпити за отрицателно време, после бяха пуснати още веднъж и пак изпити и след това в оня миг на отдых между две и половина блестящо изпълнени задачи камъкът бе цопнал във водата според описанието, приложено по-горе. После настана тишина. Кладенецът бе пълен до половина с вода, от половината нагоре — с тишина и най-отгоре — синьото дамско чадърче на небето, отдавна обръгнало на всичко.

Вън продължаваше боят в пресечена местност. Един гушер пролази по камъка и тръгна към мухата, закрепил се кой знае как между зелениясалите мъхове на камъка, но нито мухата отлиташе, нито гушерът намираще сили да отиде до нея и да я лапне, пък и защо ли в тая жегата? Само взводът пълзеше между вдървените от сушата треволяци и никой нямаше в себе си достатъчно сили, за да изостане назад от бойната верига. После захладня и поделението излезе на пътя, съедини се с другите поделения и на вечерната проверка се оказа, че в строя има един човек по-малко, което обаче не е идентично с обратното, тоест, че един човек го няма. В строя не може да няма нещо. Там винаги има нещо по-малко. Но го има.

Трябваше да се мисли най-лошото и точно то бе помислено. Явно бе, че войникът е дезертирал, и като прибавим към това обстоятелството, че никой не знаеше кой е този войник, тревогата бе повече от предстояща. Границата с една чужда държава тук се намира кажи-речи на едно нищожно разстояние, почти равно на разстоянието, на което се намирахме тогава постоянно от мисълта за предателство и дезертиране. Първите подозрения паднаха върху сержант Карл Найденов Николов, родом от град Лондон. Той бе първият посетител на нашия карцер. Още на втория ден свръхсрочно служещият ефрейтор Гецов го тикна в карцера за подигравка с началник. Подигравката се състоеше в това, че когато ефрейторът го попита: „Родом откъде си?“, Карл Найденов отвърна: „Родом от Лондон съм, другарю ефрейтор.“ — „Какво, какво? Я повтори, че не чух добре!“ — „Тъй верно, родом от Лондон съм.“ — „Вие може да сте тарикати, ама ние тука знаеш ли

какво ги правим тарикатите? Ще ти дам аз един Лондон. Три дена карцер.“

Работата е в това, че сержант Карл Найденов наистина бе роден в Лондон, където неговият баща е служил по време на този важен факт, но това не поправи положението, дори и другарят Министър на отбраната не би могъл да отмени наказанието, наложено от по-ниския чин. Така че Карлчо си излежа наказанието и тръгна да се оплаква по реда на надзора.

Сега първите подозрения за дезертьорство паднаха върху него. За жалост или не той се оказа в строя.

Трябваше да се мисли за друг, а не се знаеше за кого.

Под понятието граница трябва да разбираме оная мислена и оградена с висока телена ограда линия, до която е позволено да се простира любовта към родината. И когато някой дръзне да прекрачи границата, то тогава се обявява обстановка. С тази десетбуквена дума се обозначават всички мерки, които трябва да бъдат взети, за да се върне нарушителят и да бъде заставен той с цялата строгост на закона да обича родината си в определените затова рамки. И ако едната ни граница е река Дунав, а другата Черно море, всеки, дръзнал да ги прекоси, рискува да се удави, но за третата и четвъртата наказанието е затвор. Не винаги е било така и едва ли винаги ще бъде, но тогава беше.

А бяхме млади.

В деня, когато се обяви обстановката, от столицата пристигна нашият колега Наум Червенаков. Още в първите дни на следването той бе дал достатъчно ясно да се разбере, че Червенакови и Червенкови са всъщност едно и също, така че дори и преподавателите се съобразяваха. В ония сънни и радостни години всеки предпочиташе да се съобразява, наместо да проверява. Ето защо Наумчо Червенаков бе освободен от първите дни на бойната служба и навярно щеше да бъде освободен и от следващите. Сега бе пристигнал само защото негов колега му бе изпратил писмо, в което се хвалеше, че всеки от нас тук има правото по конституция и военен закон да командва един ден своя любим взвод.

Наум идваше да упражни своето право.

Старата казарма посрещна младия сержант с отворени врати, искам да кажа, на портала нямало жив човек. Когато се обяви обстановка, всичко живо се изнася в района на предполагаемото нарушение на границата с оглед да се създаде обстановка на невъзможност да се прекоси границата. Като не намерил жив човек, от който да узнае как стоят нещата. Наум си оставил ръчния багаж и тръгнал из помещенията да проверява и така се натъкнал на часовия

пред барутния погреб. Той единствен не бил освободен от пост и точно той арестувал цивилното лице, което въобще не познавал, арестувал го може да се каже с радост, защото за такова нещо по военните закони се полага отпуск.

— Горе ръцете!

— Вижте какво...

— Не виждам нищо. Нищо не виждам и а си мръднал, а съм ти светил маслото!

— Ама моля ви се, аз идвам...

— Ръцете горе и повече дума да не чувам. Да се благодариш, че още си жив.

— Вижте какво, аз съм студент...

— А! Значи и студент на това отгоре!

— Да, аз съм студент...

— Е, точно един студент сега се търси под дърво и къмък и значи жив или умрял, аз съм те намерил. Обръщаш се към стената и повече да не си шукнал, защото страшно много ми се стреля на месо, ясно ли е?

Студентът притихнал и така те си прекарвали едно известно време, докато дойде разводачът на караулите, за да се установи какво ще следва нататък.

А в това време, развърнати в бойна верига на тридесет крачки боец от боеца, поделението претърсвало баирите, рътлините, шубраците и долищата, както и върховете на Западна Стара планина. В бързината не успяхме да кажем, че това си предстоеше. В следващия неделен ден поделението трябваше да положи клетва, войнишка клетва, един от най-върховните мигове от живота на младия войник, празник, след който родината остава по-бедна с хиляди говеда, телета и свине — всичко това става на кайма и прочие. И точно в един такъв миг на някакъв идиот му хрумнало да нарушава границата и това естествено хвърля петно, сянка и неизличим позор върху знамената, пред които се кълнем. Какво става с тази страна, ако всеки започне да я обича, откъдето си иска и както му хрумне? Малка е, наистина много малка е нашата родина, но опитайте някога просто на шега да претърсите един малък район от нея и ще видите колко неизмеримо огромна, необятна и безкрайна е тя.

В късните следобедни часове се появиха бронетранспортърите, после забучаха отгоре хеликоптери и всичко това се смеси със солената пот и мъжките псувни на войниците долу, които разгръщаха бавно и предпазливо шубраците, сякаш се търсеше не жив човек, а заек или костенурка. Разбира се, една войска, колкото и голяма да е тя, е само капка в морето на родните гори и всеки миг се очакваше помощта на местното население. Местното население бе още по полето и прибираще реколтата, но към заниз слънце вече бе създадена организация и пълна готовност за излизане на същото и ръка за ръка армия и народ да заловят подлия нарушител и смутител на спокойствието. Това в никакъв случай не можеше да остане незабелязано откъм противниковата страна и ето че някъде към пет, пет и половина часа след пладне от Запад полетяха реактивни изстребители на такава височина, при която след тях остават димни следи от соплатата на двигателите, и обстановката най-после бе създадена.

Австрийският престолонаследник принц Фердинанд, когото бяха застреляли в Сараево половин век по-рано, сега бе скрит в запуснатия стар кладенец и както знаем, този път, не се стигна до трета световна война. Но първата бе започнала горе-долу по причини, не кой знае колко по-различни от описаните.

Ако поръчате още една водка, мога и да продължа.

Строго погледнато, никога по-късно не съм бил така търсен и така популярен сред хората и едва ли ще бъда. Крехката като яйчена черупка сигурност на Балканите зависеше само от това, дали някой няма да кривне в погрешна посока, дали някому няма да издържат нервите и гледайте чуждото движение край границата, да го прецени неправилно и да направи нещо, което да бъде разбрано още по-неправилно от другата страна — но това са късни мисли, едва сега се появяват те. А тогава бях паднал вече три или четири пъти във водата при опит да се изкача по-нагоре по хлъзгавите и мокри от моите опити камъни и при всеки опит бях принуден да започвам от началото, а накрая се облегнах на мъртвите камъни и зачаках. Всеки път мога да ви разказвам различни неща за това, което чаках на дъното на кладенеца. Беше ми мъчно, много мъчно за глупавото момче, то се бе натресло само в дъното на преизподнята, за да пои другарите си, това е верно, но нима хората са в състояние да забравят току-така своя другар

и да го оставят да умре от глад или с пукната глава — бог може и да няма, но нима никога не е имало онова, на което ни учеха: дружба и солидарност между хората? Понякога си мисля, и не без известно основание, че в ония часове това момче загина, стопи се, удави се и никога вече не излезе оттам, а ако все пак е излязло, то не е същият човек, а нещо съвсем различно, нещо друго. Това момче никога вече нямаше да направи нищо за хората или може би говоря глупости под влияние на религиозната си натура. Човек не се ражда отново, може само да огрубее и нищо повече. Строго погледнато, на деветнайсет години човек не може да мисли така и на pewno аз не съм мислил. Знаех много добре, рано или късно ще ме спасят, не може да не ме спасят, просто невъзможно е. Два или три пъти видях как бавно минава хеликоптер под синьото чадърче на кладенеца и това ме окуражаваше безкрайно, знаех, че ме търсят, само дето не можех да си отговоря защо с хеликоптер. Сигурен бях, че злото е само временно и накрая, както е във всички приказки, всичко завършва щастливо. Някъде животът си тече и никой не подозира за теб. Но подозре ли веднъж, нещата се променят, хората се обичат на pewno, но много си изневеряват и затова понякога така тежко и жестоко се сърдят и мразят, което безспорно е едно недоразумение между тях. По това време имах ясни планове за бъдещето, ясни и много обширни. Трябваше само да сменя специалността си, бях уговорил с един стоматолог той да се прехвърли във фармацията, а после аз да се прехвърля в стоматологията и заедно да търсим студент медик, който да се съгласи да стане стоматолог, а след това аз да се прехвърля в медицината и мислех, че с това моята задача в този живот е решена. Искях да бъда лекар — не повече и не по-малко. Много добър лекар. Самотен лекар, като например доктор Аксел Мунте или... е, не си спомням името му, личния лекар на президента Хувър, човек, обиколил всички джунгли и пуцинаци на света, лекувал де що срещнал и накрая озовал се на тази видна длъжност — лекар на американския президент. Не може да не бъде покъртен човек от такава съдба, лошото е, че книгата е стара и вече не се издава. Накрая докторът завършва с думите: „Моят живот протече необикновено щастливо...“ и нататък изрежда защо е бил щастлив — защото е правил каквото е искал и това му е доставяло радост. Това исках да направя и бях говорил вече с онова момче от стоматолозите и

тази глупост с кладенеца не можеше да сложи такъв нелеп край на моите планове, просто не можеше, нямаше как и не бе логично.

Мисля, че това ми помогна много, защото при всеки нов опит да издраскам нагоре по камъните, си мислех: е, добре, ами ако това не е в Михайлоград, ами ако това е в пампасите или някъде в джунглата и сам си попаднал в такъв капан, кой ще ти помогне и на какво можеш да разчиташ там? А като прибавим към всичко дотук и острите колики в стомаха, които произтичаха от славното плюскане предния ден, когато останахме без отпуск, мога да кажа, че не скучаех. Имаше мигове, когато острите болки прерязваха стомаха ми, сякаш вътре се водеше дуел с ръждиви ножове, но после наставаше отдих и аз отново поемах нагоре и си мечтаех за онази отпуска, която неминуемо ще ми бъде дадена, след като изляза от кладенеца. Човек с такова преживяване не бива да остава в строя, той е заслужил по-добра съдба. Щях да се върна в София. Строго погледнато, нямаше чак толкова много къде да ходя в София, но тогава гледах на града, както сега космонавтите гледат на родната Земя — цялата им грижа е веднъж да кацнат там. Длъжен съм още да отбележа, че в ония радостни години на безутешно късата младост всичко бе много по-лесно, отколкото сега. Искрено се чудех как е възможно една жена в Испания или да речем в Канада, Борнео или Хавай да продължава да обича мъжа си или любовника си, след като и аз живея на този свят — обяснение намирах само в обстоятелството, че те не са ме виждали. Изглежда, това е съзнанието на човешката семка, която се интересува много малко дали трябва някому или не трябва — тя си търси само къде да се загнезди веднъж. Но ако черпите още една водка, мога да ви разкажа и други неща за времето, прекарано на дъното на кладенеца.

Зъболекаря от Торонто срещнах много години по-късно на летището в американския град Хюстън. Имахме съвсем малко време да се видим, той летеше за Калифорния, аз — за Мексико и докато седяхме на бели столове под един кактус в чакалнята за транзитни пътници, успяхме да си спомним откъде се познаваме. Познавахме се оттам, че точно той бе момчето, с което щяхме да правим смяната, той да стане лекар, а аз — стоматолог, обаче нещата се бяха стекли така, че именно нему бяха направили по грешка мечка — за което няхах нито вина, нито заслуга, — а след това при обявената бойна обстановка по повод моето безследно изчезване в кладенеца той и още трима души от местното население се бяха заблудили умишлено и се бяха озовали отвъд граничната бразда. Тук вече имах заслуга и може да се каже, че бях спомогнал съдбата му да добие съвсем различен вид.

Много често, каза ми той, сънувам родината, все още я сънувам. Ходил съм при доста психиатри, имам си и собствен психоаналитик, точно той ме съветва винаги когато започна много често да сънувам родината, да пътувам — ето че точно това и правя. Ще отида в Калифорния, ще се попека на плажовете там и после ще се върна в Торонто, където имам жена и три дъщери, от нищо не мога да се оплача, жена ми кара отделна кола, аз карам отделна, две от дъщерите също си имат коли, третата е още малка. Нищо не ми носи радост. Три коли могат да ти носят толкова радост в Америка, колкото и ако имаш три мулета в наше село — никому не прави впечатление, само дето се ритат и се чудиш за какво са ти. Изглежда, че това бе наистина така, защото човекът говореше искрено, купи едно шишенце „Джони Уокър“, сто седемдесет и пет унции, за три долара и с това причини у мен някакво законно чувство на гордост.

Докато той се вайкаше, имах чувството, че не друг, а точно аз съм измислил родината и съм нещо като неин автор, а той сега нека се вайка, след като я е напуснал така лекомислено. В негово лице тогава аз виждах един беглец и родоотстъпник, но когато малко по-късно се

вдигнахме отново със самолета и аз останах с мислите си, започнах да виждам в свое лице един глупак. Принуден бях да се запитам дали ако и на мен ми бяха хвърлили такъв незаслужен бой, какъвто все още и толкова щедро се прилага по нашите славни славянски земи, и аз нямаше да кривна из шубраците и да поема по пътища незнайни на своята съдба?

Летяхме високо-високо на юг над димящи планини и заснежени скатове, за пръв път не знаех кой ще ме посрещне и дали въобще ще ме посрещне и като допивах малката, но спретната бутилчица уиски, наречено на името на Джон Пешеходеца — а дадох и друго от името на новата авиокомпания, дето ни бе поела, — взех мислено да се проклинам, задето не му бях взел адреса, но остави това, не му бях запомнил и името. Нито тогава, когато го прокудих от родината, нито сега, когато го бях срещнал така неочаквано. Ние въобще не помним имена. Всеки от нас е който и да било. Или някой друг. КДБНД — кадебенеде. Имаме имена колкото за адресна регистрация, за подписване във ведомостта и за в случай на мобилизация. А пък имена нямаме... Незаменими хора няма. Дали са били теб или мен, дали аз съм спал при жена ти или ти при моята — важното е, че делото ни крепне и се развива, останалото са глезотии. Над главата ми се отвори шкафче, от шкафчето изпадна едно мъничко, спретнато одеяло от най-мека кремава камилска вълна, такива се полагат на пътниците, дето искат да подремнат по време на полета, завих се с одеялото и кой знае защо се сетих за онова одеяло, което бяха метнали на зъболекаря от Торонто и му бяха теглили боя, дето го бе изпратил чак в страната на дъбовете и езерата. Нашите одеяла са от по-груба вълна, но са толкова много, че ако човек се замисли, веднага усеща, че не му се спи, а страшно много му се пие. Пих и не спях. Виж ти какви работи! Значи в ония дни на сияйната младост заради тревогата по моето издирване четирима души са се запиляли по света и поради метнатото одеяло никога няма да разберат кой ги е ударил по този начин там, където най-много боли. Странно.

Обстановката бе отменена рано призори на следващия ден. Покачен на велосипед войник бе намерил командването и бе съобщил, че липсващият е арестуван в казармата и сега се намира на разпореждане. Дадена бе бърза команда по веригата, поделението се бе строило и в бърз марш се бе прибрало в града, а из шубраците остана само местното население, нему нямаше кой да съобщи, че тревогата е вдигната, така че още ден и половина селяните и активистите от града претърсваха вече претърсените трикратно шубраци и се заканваха да одерат с кремък и да изпият кръвта на оня, дето им е причинил това разкарване. И нека онези, дето мислят да нарушават границите на родината, знаят добре: ако им се случи някога да попаднат на местно население при такива обстоятелства, нека бързо възприемат вярата в Господа Бога и да му се помолят за прошка — от редовната войска те може и да се спасят, но от населението — никога. Страшен е патриотичният ентусиазъм, когато се насочи срещу някого, дето ще те разкарва по драки и шубраци да го гониш.

След това поделението бе вдигнато на поход. Походът се извърши по време на такъв дъжд, какъвто има само в тропиците — цяла нощ валя и поделението вървя и накрая стигна една историческа поляна, за която не се знаеше нищо, освен че е историческа. Там имаше и каменен паметник, загинали бяха някакви хора, но само три дни преди това в града тревожно бяха съобщили, че загиналите не са загинали по такъв начин, по какъвто се знае, а по съвсем друг начин и че те са лични врагове на един наш министър, когото са възнамерявали да ликвидират. Каква точно е истината, не разбрахме нито тогава, нито по-късно, нито някога ще стане ясно, но реалностите на живота са такива, че едните бяха загинали, а другите бяха оцелели и сега на това място ние трябваше да полагаме клетва, а върху нас се лееше проливният дъжд, който бе очакван така дълго от населението и който сега войската така жестоко псуваше. Строго погледнато, мислеха си студентите или поне някои от тях, като не вярвахме в Бога, за какви

Който има ум, и от малко разбира. Тоооочно таааака тряаааабва дааааа се командвааааа, когато те слушааааат мноооооого хора. Дъх да не ти остане в гърдите, за да мооооогат хииииилядииииите хооооора да те чуят.

Започваше тържествената клетва на младите сержанти от поколението, някаква мизерна частица, от което сега се сили да опише — поне трохичка от великата тържественост на мига, когато:

*Прощавайте, добри другари
младежки лудости игри,
В своите прегръдки стари
Казармата ни приюти.*

*Тук диша волята единна
дългът ни става тук един
бъди на своята родина
достоеен страж и верен син.*

Небето сияе, умилно умито и чисто, всред венеца от върхари на дърветата на поляната, където от край до край има войска повече от тревата. Роднини, близки, майки и любими, бащи и техни приятели — всичко това се вълнува и не може да не го прави в миг като тоя, мига на прераждане на децата във войници, на хлапетата в мъже. Сквернословещо стана нашето перо през годините, затлачи се от чернилката на мастилото и някои неща, които се напъхваха под върха му, и не се виждаме достоен да описваме тържествености като тая... Но ето, ето, на армейска зелена джипка с бяло боядисани гуми се вее знамето, зад него, придружен от командир на поделението, самият другар подполковник прави преглед и спирайки от време на време, казва отсечено и ясно:

„Здравейте, юнаци!“

За да чуе след това неясното, но напълно понятно:

Здръъъ желъъъ, дръъъ пъъпъкъъъъ уръъъъъъъ!

Всичко бе точно така.

И бяхме млади. Бяхме много, много млади. И всичките битки, спечелени и загубени в тази позиционна война, наречена живот, отдали

бихме ние днес само за четвърт от мига, за който сега се силим да си припомним. И изведнъж — какво става там?

И изведнъж над поляната ляга тишина. Тежка като планинска мъгла и точно толкова неясна и зловеща. Какво всъщност става?

Откъм трибуната се чува шепот, вижда се сноване насам-натам на свързките, притичват един към друг и накрая започва брожение.

Търси се нещо, свързките притичват към ротата на медиците и взвода на стоматолозите и става безпощадно ясно, че нещо се е объркало. Търси се някакъв войник, ако читателят подозира, че се търси набързо арестуваният войник Наум Червенаков, значи догадките му са основателни и той е един проницателен читател.

Полагането на клетва се бави. Десет минути, после още десет и още половин час и все така мъглива и неясна е тишината. Бащата Червенаков е стъписан. Той не знае какво точно е станало, така както не знае и секретарят на околийския комитет, но не е ясно дали това незнание идва от командира на поделението, или се разпростира върху него — знае се само, че не се знае какво е станало с този войник, заради когото е пътувала черната волга със сребристоникелирания елен на торпедото.

Другарят Червенаков слиза от трибуната и поради всички прекалявания в своя иначе разнообразен живот, усетил тежки колики в стомаха, за да не кажем спазми, търси място, където да остане сам. Това е ахилесовата му пета, ахилесова пета в стомаха, след него върви съпругата му, а след тях върви съпругата на другаря Станойков — също секретар, заедно със законния си съпруг и с лице, изкривено от най-смесени чувства, другарят Червенаков моли всички да го оставят поне в тоя момент на върховно недоумение и непосилни емоции да се уедини — всуе обаче, другарите вървят след него и един през друг шептят велегласно: „Чакайте да се разберем, дайте сега, недейте да пресилваме нещата, нищо особено не се знае, кажете му да се успокои, другарю Червенаков, успокойте се!“

Другарят Червенаков не може да се успокои, особено в мигове като този. Той е раздиран от деветте котки, които драцят в момента стомаха му и гонят плъха към края, другия край на устата на човека, защото стома на латински означава уста, а стомахът е нещо като резервоар на тая стома, а всичко, което продължава нататък, за добро или зло, независимо как точно завършва, е обратната страна на това,

което дъвчем ден и нощ, нощ и ден. Няма спокойствие за другаря Червенаков особено в мигове като тоя... И жестоко е поне от наша страна да продължим да го следваме по нелекия път между шубраците, сподирен от хора, които държат точно сега да му засвидетелствуват своите уважения и готовност за съдействие.

Войската чака, само мухите жужукат и я хапят най-жестоко, а също тъй и слънцето крачи по своята синя нива в този дълъг летен работен ден, така тържествен и така по човешки смешен и дребен.

И тогава...

И тогава проехтява ясният и малко прегракнал глас на капитан старши лейтенант, а по-късно и именно във връзка с това своеволие — капитан лейтенант Младенов: „Към знамената, три крачки ходом марш!“

С което неловкостта на мълчанието и тържествеността на момента са спасени.

През главата на всичкото командване и цялата налична официалност взводният командир на втори взвод от трета рота на първи батальон започнал клетвата на своя глава и повеждайки по този начин на своя глава цялото шашардисано откъм трибуните поделение, заклел още един полк от вечнозеленото попълнение на неувяхващия шестнайсети пехотен бдински. Така е било, ние не сме присъствували, но и да бяхме присъствували, какво ново бихме прибавили? Капитан старши лейтенантът, а по-късно и лейтенант Младенов с юнашки накривената фуражка и прогнилата от пот гимнастърка, сиво пепеливо зелена от солта на ученията, към които той е бил двукратно връщан поради прояви от подобен характер, в този миг е нямал какво да губи освен още една от трите звезди на пагона си — и я е загубил, за да заблести в нашите мозъци поне някаква малка, колкото светулчица звездица на вечната вяра, че винаги ще се намери по един, дете ще оправи нещата и после ще опере пешкира.

Цял един френски филм може да бъде заснет за гонитбата на другаря Червенаков из шубраците и как той псува най-кръвожадно жена си и ѝ казва: бе махнете ми се от главата бе, вие хора ли сте бе, да ви еба майката на всички, марш от главата ми!

А ония от потерята го гонят да му обяснят, че е изпратен човек да провери долу дали оня не е заспал случайно и не се е явил и когато това най-послед станало и истината блеснала в цялата си шашкърнска

същност, ролите били обърнати. Безпощадно ясно станало, че синът на другаря Червенаков е направил опит да дезертира от родината си и от воинския си дълг и сега благополучно пребивава в карцера на поделението.

След което нещата придобиват още по-сложен ход и развитие.

Нека вас ви вземат случайно за родственик на най-първия за онова време човек и нека ви се усмихват най-угодно и нека изведнъж разберат, че вашият син е дезертьор и предател на идеалите и тогава няма как да не се убедите колко нюансирани могат да бъдат междуличностните отношения понякога. Най-сетне, облекчен от своите страдания, споменатият баща тръгнал към Волгата и поканил другаря Станойков, но лицето на другаря Станойков било така ледено студено, както например не са студени дори и скалите през декември, когато ги обледени северният вятър. Другарят Станойков не само не се качил във волгата, но и не удостоил нещастния баща с поглед, дума или какъвто и да било жест — просто все едно нищо. Защо тогава да описваме отношението на останалите другари от актива на командването?

А доблестният офицер капитан старши лейтенант Младенов пръв извел своята бойна частица от района и я придвижил към съсредоточието на походни кухни и димящи казани и докато другите стояли в неведение, неговите момци си похапнали по начин, за който и до днес си спомнят не без вълнение и благодарност. Защото ако в цивилната сфера, към която не питаем никакво уважение, тепърва предстоели дълги и мътни уточнявания, то на военен език дислокацията на нещата била такава, че сега войската отново трябвало да хукне и да гони оня несретник, дето го имало в по-малко при първата вечерна проверка. Тоест бройките може и да излизат, но трябва да се създаде нова обстановка, която по нищо да не се различава от първоначално създадената обстановка и да бъде заловен... така де, да ме намерят, искам да кажа.

По това време, че и много години по-късно, човек не можеше да мине и километър, без да прочете на някоя стена, дувар, стобор, плет или арка: „От всички капитали за нас най-ценният капитал са кадрите.“ Баладично и мистично казано. Богатият с хора войскови колектив бил загубил едно такова пукнато петаче, каквото съм например с ваше позволение аз, и сега отново тръгнал да си го търси с

цената на всичко, като някой стар чорбаджия, дето ляга под миндера, повдига дъските на дюшемето, катери се по тавана, рови из плевника със запалена лампа и рискувайки да подпали всичко, не ще и не ще да изтърве петачето от големия си капитал. Ох, ако да можех! Ох, ако да не бях там, на дъното на въпросния трижди проклет жабунясал кладенец, ох, ако можех отнякъде да се извися, да литна и да витая над войската, загледан в разтегнатите ѝ вериги, в пъпленето към върхарите и свличането по задник към долищата, в разкъсаните гимнастюрки и издрасканите чела, потната саламура и тъй нататък... Да можех, казвам, да бъда орльо, орльо, горско пиле, дай ми твоите крила, та да литна през долини, да се върна в младостта, да пошетам с първо либе, както нявга съм шетал из пиринските колиби, па тогаз да стана прах. Това за праха не ме задоволява цялостно, но вярвам и сега, ще вярвам винаги, че само един такъв полет би ме заредил до козирката със себеуважение и най-човешка гордост за докрая на дните ми. Опитвам и сега да подхвъркна към тия висини: но друго е да излиташ от кладенец, а друго е да помахаш само с криле от върхарите и да видиш всичко, което заслужава да бъде видяно.

През цялата нощ йеромонах Пахомий бе слушал как жално вие някакво куче долу в равното, под манастира. И като се бяха смесили за него лично отдавна ден и нощ, нощ и ден, причисли наум тези звуци към щурците и към мяукането на котки, към вълците, що се чуват зиме, и овчарските псета, които се чуват през лятото, заедно с хлопките на овцете и блеенето им и това се бе смесило — зими и лета, лета и зими. Причисли го той и посегна към стомничката с ракия. И като пи, воят на кучето като да намаля. Но не би. Мина се време и той пак започна да се заслушва в кучешкия вой, кучето сякаш да викаше някого, кого може да вика неговото куче освен него? Стана, запали свещ и пак пи ракия, легна си отново, но кучешкият лай не намаля, не беше лай, а виене, вой, виеше това адово изчадие, велзевул, така бе казал архиерейският наместник Викентий за кучето: адови изчадия, има ги край казаните, ръфат те месата на грешниците и таквоз изчадие въди край себе си отец Пахомий от православната света обител „Три светители“.

Странна бе славата на тази обител. Кажи-речи от създаването й още бе тръгнало така, че повечето време тук служеше само един монах, втори рядко се бе задържал, а за трима да не говорим. Трима светители с един свещенослужител — ето това бе славата на този някога спретнат, а сега порутен и потънал в бръшлян манастир. Странна бе и славата му в много други насоки. Макар да влизаше като трън в очите на съседните председатели на стопанства, никой не смееше да изрече това, дето бе на върха на езика на всички — що ли го не емнат с булдозери и друга едра техника и да го превърнат в орница, — ала не смееха. Не един и не двама партизани бяха намирали тук подслон и храна, жандармерията не смееше да претърсва олтара на манастирчето и комай засега това е достатъчно.

След Победата — но не оная, дето се означаваше с Фау, пречупен кръст и Виктория, а обратната победа, на отец Пахомий бяха му правени много и всякакви предложения да скъса с попщината, но

едрият около два и нещо метра и с брада колкото за трима калугери монах късаше предложенията и не пожелаваше да тръгне по нов път, защото се срамуваше. В Бога той и вярваше, и не вярваше, но в предложенията — още по-малко и отговаряше, изчервявайки се: „Сполай, чеда мои, и тук съм си добре, стига да има дръвца за огрев.“ От всичките модерни придобивки се бе отказал, само не устоя на предложенията на един ранен партизанин, когото бе превързвал близо месец и нещо, той бе клечка в министерството на съобщенията и го насили, та му прекара телефон. И по телефона отец Пахомий уреждаше някои светски и мирски въпроси като истински християнин — не за себе си, а за вярващите, срещу което приемаше техните благодарности и ракия, както и едни ботуши бе приел, не че имаше кой знае къде да ходи, просто обичаше да носи ботуши. Доростолочервенският митрополит се бе опитал да въведе ред в манастира, като прокуди кучето на монаха и възпре ракията, за която цел дори веднъж го бе гонил с големия пастирски жезъл по двора на манастира, но после смени епархията си и нищо не се постигна.

Когато се развиделя, отец Пахомий стана, без да бърза, пи ракия, колкото трябваше, и тръгна да види какво лае кучето му Лиляна, защото така точно се казваше и оная, която го бе довела до положението монах, отивайки под венчилото с друг, един Евстати, син на селския поп от селото, в което се бе родил отец Пахомий. Не е рядкост едри и груби наглед хора да имат души, нежни като сливовия цвят. Такава душа имаше и Пахомий. Плачеше той за щяло и нещяло, понякога даже плачеше и като гледаше как цвърчат малките лястовичета под стрехата на манастира. Кучката Лиляна той бе прибрал още по времето, когато идваше към манастира — то бе още сляпо и хвърлено да се удави кученце, както и да е. Сега той отиваше да види и видя онова, което знаем, видя войничето в кладенеца и като го извади оттам ни живо, ни умряло от страх, прибра го и го нахрани с каквото бог дал, а дал бе бог пълна стомна с ракия и двамата пиха достатъчно.

Когато момчето вече можеше, нае се и разказа как е станала работата и разказът му често се прекъсваше от псувни и сълзи, то бе кибритлия момче.

Накрая отецът каза:

— Момче, не те питам ни кой си, ни какъв си. Ама щом си паднал в бунара, то си е твоя работа и божа работа, паднал си — паднал, мини нататък, дядовото. Баща и майка имаш ли, нямаш ли, братя и сестри някакви и родът ти откъде е?

Но след като момчето разказа всичко в подробности, отецът пак каза:

— Момче, като имаш баща и майка, това си е твоя работа, нито те съдя, нито те коря, мини нататък и хич да не те е еня от нищо. В Бога вярваш ли?

— Не вярвам — отвърна твърдо момчето.

— В кой бог не вярваш? — попита монахът.

— В кой, в никакъв бог не вярвам, как така!

— Не може да не се вярва в никакъв бог, все в никакъв трябва да се вярва.

— А вие в какъв бог вярвате?

— И аз съм така, колебая се между боговете, ама не знам точно в кой да вярвам. Всички богове обичам, добри са до един и спор няма, ама всеки казва: ще вярваш само в мен. А това ме плаши и ме усъмнява. И не мога, и не мога да реша, де да имаше един такъв Бог, дето да казва: аз съм твоят Бог, ама ако искаш, можеш да вярваш в който си щеш, твоя си работа, аз не се докачавам от твоите вери. А то няма такъв, всеки те хваща и вика: няма да мърдаш. Затова се колебая. Теб например сигурно те командва най-малкият ми брат, познаваш ли капитан Младенов? Под едно сърце сме носени, само че той най-малкият, аз — най-големият, гледал съм го аз него като малко детенце, докато стана голям шашкърин, идва тук и казва: аз на тебе ще ти срина манастира, защото това е заблуждение и ти ме излагаш мене. Казвам му недей, чоджум, щото ако не бях аз, тебе щеше да те изяде най-първо нашата свинка, даже те беше захапала за ризката. А също така и от кладенец съм го вадил, както и тебе. Той — не, та не! Ти, казва, ме излагаш, може ли офицер от БНА да има за брат един въшлив калугер и веднъж си докара войската тука да ми събаря манастира, та се наложи да го възпирам по телефона и петнайсет дни в карцера лежа, от капитан на старши лейтенант го направиха. Като си излежа карцера, идва говедото му с говедо да ме стреля с пистолет. Иначе е много добро момче и аз съм го отгледал, ама се е метнал на баща ни, а ние баща си не го знаем, той е някъде по Влашко, пък мама нищо не ни е

казвала за него. Де да знаеш, може да не сме от един баща, стига и това, дето сме от една майка. Кой според тебе е прав и кой е крив?

— Вашата позиция в живота, отче — рекло момчето, надъхано и самонадеяно само колкото това е възможно на двацет години и по онова време от световния ход на нещата, — е пасивно съзерцателна. Вие гледате на живота като един поет. Това е хубаво и не е лошо, но времето е барутно, време революционно, светът е разделен на два лагера. А вашият брат, другарят капитан Младенов, е човек на дълга и аз го познавам, за делото на революцията той е готов да положи и живота си пред олтара на родината. И между вас мир не може да има, такава е сега положението.

— Ей това не съм разбрал и няма да го разбера — рекъл монахът, след като напълнил отново стомната от някакво черничево буре. — Не съм разбрал и не мога да разбера какво ви пречи на вас Господ Бог на революцията. Той че е шантав, шантав е, щото гледал съм картинки — едната войска се сражава за бога и за царя, другата — и тя за същия бог, ама за друг цар. Обаче вие сте още по-шантави. Пречи ви Бог. Какво ти пречи на тебе един човек, дето ни го познаваш, нито ти е направил нещо, освен да речем, дето те е направил тебе самия? Ми то все едно да седна аз и да мразя баща ми, дето е по Влашко, а може и въобще да не е по Влашко, не го знам, то си е негова работа, ама мога ли сега да казвам, че нямам баща?

— Вие смесвате много произволно нещата и точно това е попщината!

— Бе ти ли ще ми кажеш на мене как се прави качамак, бе, момче? Ти качамак някога правил ли си?

Войникът признал, че не е правил.

— Ами като не си правил, що ще ме учиш какъв качамак трябва да ям? Що си не ядеш твой фръталъоч, па да ме оставиш аз да си ям моя и после заедно да си пием ракията?

— Казано е, че религията е опиум за народа.

— А ти опиум кога си пил бе, дете?

— Вие да не би да сте пили?

— Ми то е като ракията. Значи щом няма хляб, дай да излеем ракията, та белким поникне жито. Бе има тука някой търговец, дето се мъчи да ви продаде нещо, ама не мога да го разбера кой е и какво продава. Аз например, както ме гледаш така, преча ли някому?

— Вие пречите на народа да види истината.

— Бе я приказвай като човек. Никому не преча аз, седя си тука и си пия. На тебе преча ли ти? Кажй...

— В известен смисъл... — войникът бил длъжен да си припомни някои съвсем пресни обстоятелства, — ... лично на мен вие не пречите, а на съзнанието на народа. Това е отживелица, нали така?

— Отживелица ли съм, преживелица ли съм — не знам, ама най-много преча на оня, дето иска да ми вземе мястото. Това си го запиши някъде дълбоко. То и боговете затова се бият — за да си вземат мястото един на друг. Но това са богове, измислена работа. А когато хора започнат да искат да вземат божие место, това вече не е измислена работа, това е една опасна работа. Ми то е като да свалиш Вечерницата от небето или Слънцето, или Полярната звезда, да запалиш една лампа и да кажеш: ей по това ще се сравняваме и ще се ориентираме.

Сини мълнии прорязват нощното небе и върху каменните плочи на покрива жално почукват едри като орехи и яйца с орехи, парчета градушка. От време на време в килията на отец Пахомий, където сме заспали снощи, става светло като ден, за да стане след това тъмно като в кози рог. Откъм леглото на отеца дочувам тихо похлипване, сякаш някой плаче и наистина той плаче, няма съмнение, защото дълго се секне в нещо, кърпа или чаршаф. Трябва да сме били много пияни, но от няколко дни не помня кога сме били малко пияни, така че не това ще да е причината. Какво има, питам сънено и малко сърдито и отецът отговаря няма нищо, няма нищо, ама не е нищо, когато един едър като планински дъб човек хлипа и се секне в нощта. Пак питам и питам, докато ми се отговори: нека не ти прави впечатление, аз винаги така си плача, когато има гръмотевици, от дете съм си така, това ме плаши или може да не ме плаши, но съм си навикнал. Посягам към стомната с ракията, защото вода тук няма, един господ знае кому е хрумнало да строи манастир на място, където водата е по-малко и от ракията, и тъкмо съм се унесъл, Пахомий ме пита: ти защо не останеш в манастира, да се посветиш. Какво те кара да мислиш, че мога да се посветя? Ами гледам, казва, трети ден си при мен, ето, имам телефон, а ти никому не си се обадил още, ще рече, нямаш кому да звъниш, тогава защо не, това е най-старата обител по славянските места, казва, ти нищо не знаеш, не я гледай, че е такава никаква отвън и пет пари не чини, тя има ходове и подземия, дето и аз не съм ги изходил, три живота да имаше, нямаше да ти стигнат да я опознаеш, а ти си тръгнал офицер да ставаш. И като казва така, идва при мен и взема стомната, но тъй като в нея вече няма нищо, нарежда да отида и да я напълня от черничевото буре в мазата, което и правя.

Това нейсе и както и да било, но на дневна светлина по-късно през деня той донася една дебела кожена книга с бакърени закопчалки и ми казва — на, дръж. Какво е това, това е някаква много свещена книга, а каква точно, не ми е съдено да проумея, това е историята на

тоя манастир и от теб се иска само да я прочетеш. Преди години и на мен така ми я дадох, пасех си биволиците долу в ливадите и когато ми я показва тогавашният игумен дядо Неофит, много добър човек, той пък си пасеше кокошките, не съм ти разказвал за него, пиеше яйцата не като смок, ами както аз сега пия ракията, ама лека му пръст, човек винаги към нещо се привързва, той се беше привързал към яйцата. Ела, казва, момче, трябва да си намеря заместник, вземи, казва, тая книга и прочети я, че нямам очила, прочети ми я на глас да видя какво ли пък толкова пише в нея. Прочетох му я и станах монах.

— А кучката Лиляна?

— Какво кучката Лиляна? Какво...

— Оня ден разправяше, че заради нея си станал монах, а сега казваш друго.

— Едното не пречи на другото. Може и така да е било. Може и иначе да е било. На теб какво ти пречи да прочетеш книгата?

Бяхме млади. Бяхме много, много млади.

Сега, години по-късно, се силя да си спомня какво прочетох и, право да си кажа, не мога. Но странно, много пъти отпосле съм виждал всякакви неща в тоя голям и объркан като зигзагите на светкавиците живот и все ми се е струвало, че вече съм виждал и прочел някъде това, което става пред очите ми. Много интересна книга. През лето осемстотин петдесет и пето изклали тук на това място хиляда или хиляди езичници, дето не вярвали в бога, и като ги изклали, онези, изглежда, повярвали, защото от кръвта им поникнали дъбове, изсекли и дъбовете и въздигнали манастир, който пък изгорял от византийски огън, щото вътре не се вярвало, както трябва да се вярва, и тогава го съзидали от камък, та до ден днешен събарят камъка и пак го съзиждат, палят го и пак го гасят и манастирът си седи на мястото. Много почерци, различни почерци, а само мастилото едно и книгата дебела, дебела. Встрани писани забележки, някой отбелязал например, че всичко това става, защото на лошо място е построен, всред свободни хора. Когато глупав човек е свободен, той няма друга мисъл, освен да отнеме чужда свобода, ако беше сред роби, досега да е станал ехее колко голям, а той не става голям, ами расте само на пламъци и надолу, дърво самосек е той, само си сече корените, за да поникне отново, така е отбелязал някакъв незнаен Неофит или Прохор през годината на Чипровското въстание, когато манастирът ги подслонил, а после за

благодарност го сринали до основата. Какви ли не брътвежи и глупости излизат изпод ръката на мъж, дето не е галил женска снага, турците палели и стреляли, а после, като се освободила земята ни от тях, взели да изчезват камъни от манастирската ограда — за други огради — и досега си стои порутен манастирът, позната история, нищо ново.

— Какво ще кажеш на това? — пита Пахомий.

— Вековни заблуди — ще да съм му отговорил аз, защото помня, че на отговора ми той отговори, че и да са заблуди, не ще да съм аз този, дето ще ги разблуди и разбули. Обаче и в тъмна нощ да говорехме, и вдън земя да бе чул думите ми, по тях щеше да отгатне, че съм на деветнайсет години, щото трябва да си много млад и много зелен, за да наричаш заблуди нещо, дето е изтраяло толкова векове. Странно, същото исках да му кажа и аз — в смисъл, че е много глупав и зелен, мцкар брадата му да е бяла. И ако днес, разпнат между годините и мислите си, между спомените и болките, мога да погледна на света и да видя колко глупави сме, когато наричаме хората глупави, то вече знаая — ако се върнех отново в младостта, сигурно щях да смятам, че са много глупави ония, дето се оставят да ги разпъват мисли и страдания, спомени и болки.

Но ако прочие поръчат още по една водка, мога и да продължа.

Тогава ли стана или на следващия ден, не помня точно, бяхме се изтеглили в една габърова горичка на стотина крачки от манастира. Както си му е редно денем, денем отец Пахомий се изнасяше от манастира, за да не го намери случайно доростолочервенският митрополит и да го гони с жезъла си. Унизителна работа и срамна при това, но благодарение на нея оцеляхме в този ден. Щото някъде около десет часа преди пладне чухме нещо да свисти и докато разберем какво-що, бухна, тресна и полетява пръст и камъни, оглушахме и ослепяхме, но храбри като всички, дето пият ракия, се надигнахме, за да видим, че вече няма нищо за гледане — нямаше го вече светия манастир, ставропигиалната обител „Три светители“, светили му бяха маслото, както стана по-късно ясно, та преясно.

— Неговата мамка мръсна! Мамичката негова разбойническа — псуваше, плачейки и бършейки пълните си с пепел и сълзи старчески очи отец Пахомий. — Изпълни си той заканата и направи го, говедото му с говедо, мамичката му мръсна, да ми прости господ, прости ми

господи, че псувам своя роден брат, ама може ли да наричаш брат животното, мамичката му мръсна, трети път вече ме събаря, какво съм му направил на тоя звяр, от мръвка месо съм го отгледал, той мен сега ще ме учи какво да правя, кое е добро и кое лошо, бе аз на него гърмя ли му, та и той на мен да ми гърми? Е, не сте хора, кой каквото ще да разказва, не сте хора, да ми прости господ, ама тоя път няма да се смиря, ще го затрия и аз него.

Снарядът бе бухнал в средата на манастирския двор и всичките вътрешни стени се бяха свлекли, като да бяха направени от юфка, а върху камънака се бяха срутили и плочите, с които бе покрит манастирът. Като строшен паздер стърчаха гредите и дъските, черчеветата на тремове и прозорци и върху всичко това яростно куткудякаха кокошки, много смешно, но точно така бе, снарядите сриват манастири, а кокошките някак оцеляват помежду камънаците. Не и буретата с ракия, които вярващите бабички бяха попълвали през всичките лета след освобождението, този път нямаше шега — манастирът ужасно вонеше на ракия и смесен с дъха на мащерка и маточина, правеше картината невероятна.

— Ще го унищожа и аз, няма друг начин! Само да намерим някъде телефона, аз това говедо ще го навра...

Отецът щеше да се доизкаже, но не го направи и не го направи, тъй като от телефона нямаше и следа.

— Върви с мен и ме възпирай! — рече мрачно отец Пахомий и пое право нагоре из върлото, защото градът се намираше от другата страна на гористия хълм.

— От какво да те възпирам? — мисля, че го попитах тогава, понеже помня, че ми обясни надълго: ако срещнем някъде моя ротен командир, това чудовище, което трети път вече праща сляп снаряд над манастира, да възпирам него, Пахомий, щото да не дава воля на ръцете си и да не го удуши, нито да му намотае червата на шията, нито да му отреже главата и да я навре в гъза на същия. Никога до това време, а и никога по-късно не чух толкова много жестокости, избълвани за единица време от човек по адрес на друг човек, при това родния му брат. Години по-късно един писател ми разкри, че това е присъщо само на добрите хора, дето и кокошка не могат да заколят, но тогава не знаех тия тънкости на занаята.

Когато излязохме от гората и навлязохме в нивите, видяхме на едно място тракторист с ония стари, забравени ДТ-15 и от бързината, с която трактористът откачи плуговете и ни поведе със скорост десет километра в час към града, подразбрах колко много уважават отец Пахомий по тия места и колко тежи неговата дума. Трактористът не каза нищо, само отвори вратичката на кабината и отец Пахомий седна до него, а за наша милост остана задницата на трактора, там, където прицелват плуговете. Така все пак пристигнахме в едно село, после в друго и още малко оставаше да пристигнем и в самия град, когато най-неочаквано бяхме спрени на площада от мъж с разперени пред трактора ръце, явно не напълно трезвен, той обясни, че само през неговия труп ще се продължи нататък, а сега трябва да слезем и да пием вермут. Както разбрахме по време на самото пиене, отец Пахомий го беше спасил от нещо, но от какво нещо, така и не се разбра, разбра се само, че до края на живота си той ще го благославя и ще му целува ръката, което и правеше от време на време, докато отец Пахомий сърдито криеше ръката си зад гърба. Изглежда, вермутът е бил или много хубав, или много лош, но при всички случаи е бил много, защото когато излязохме от кръчмата, на небосвода блестяха първите звезди и трактора го нямаше никакъв. Поехме по върлото и пренощувахме в някаква кошара ли беше, егрек ли беше или сая, сега не помня, пренощувахме някъде и от време на време отец Пахомий пропяваше някаква много монотонна песен, нещо като молитва — от многото ми грехове излекувай душата ми, излекувай и телото ми, нъ, нъ, нъ на, нааа излекувай и телото ми-хопп-пааа! — а когато се пробудих някъде рано преди пладне, видях го да седи на сламеника и да се чеше по главата.

— Помниш ли как тръгнахме ние вчера от манастира?

— Помня, помня — изпысках аз от силното и понятно главоболие.

— А като помниш, бях ли аз с калимявка, или не бях?

Това не можех да помня.

— Ако съм бил с калимявка или съм я забравил в кръчмата, или сме я загубили някъде по пътя. Ама работата е дали съм тръгнал с калимявка, или не.

На върха на езика ми беше да му кажа, че не сме я губили, защото калимявка носи само той, а аз съм войник и чак тогава се

сетих, че от своя страна не съм никакъв войник, понеже нямам кепе. Въобще този ден прекарахме в търсене на шапките си и като не намерихме нищо, върнахме се с един камион, но не си спомням къде точно се върнахме.

— Той от бога ще си го намери — каза по-късно отец Пахомий.
— Аз какво? Какво мога да му направя? Трети път ми гърми манастира, досега все го поправяха...

— Кой го поправяха?

— Как кои, военните го поправят. За неделя време го поправят, като се струпва жива сила и техника, както казва другарят генерал, и го въздигат, все едно че нищо не е било. Не е там работата, ами ме е страх да не е изчезнала книгата, историята на манастира. Това вече ако е станало, ще го уволня. Искам да кажа, твоя ротен командир ще го уволня и окото няма да ми мигне. На него, ако му е дадена бойна техника в ръцете — а му е дадена, — това не значи да бомбардира брат си и да руши манастирите, кой си ти бе, да разрушаваш манастирите? Обаче никой не е виновен. Аз съм си виновен сам, Аз него малко съм го бил като малък. Виж мене — който откъдето се е откачил, все ме е бил. И заради него са ме били. Колко пъти иде на реката и се заяде с някое дете, набият го, аз отида, та ги набия всички и после мене бе, мене бият заради него, така е отраснал... ей го на!

Това „ей го на“ беше за командира на поделението, цивилен, обаче с джипка. Стои и ни чака край развалините.

— Другарю Пахомий...

— Не ща и да те знам...

— Ама, другарю Пахомий, станало е грешка значи, ще извиняваш...

— Нищо не извинявам и нищо не искам да ми се приказва. Махай ми се от очите, че ми се видиш черен, чу ли, черен ми се видиш...

— Другарю Пахомий, кой не греши, кажи ми, ти виждал ли си някой, дето не греши...

— Бе как така все грешите и все ви попадат снарядите в манастира бе...

— Другарю Пахомий, вие сте златен човек, светец човек сте вие, аз се надявам всичко ще си остане между нас...

— Бе как ще си остане между нас толчав снаряд бе, ти чуваш ли се какво ми предлагаш.

— Другарю Пахомий, давам ви най-честната си дума: до една неделя време всичко ще бъде както си е било. Ей го на, вижте там...

И видяхме, че зад манастира, точно до полянката, където си пиехме обикновено, се е издигнала една щабна палатка, а трима войници опъват колчетата и я укрепяват.

— Тоя път искам да го дадете под съд, Не ме интересува, че ми е брат, не ме интересува нищо. Тоя човек само затворът го оправя...

— Другарю Пахомий... ако вие толкова искате да направим зло на човека, да го направим. Обаче, викам си, защо да се вдига излишен шум? Защо когато всичко може да се разреши другарски и по братски. Щото от друга страна — сгрешил, сгрешил, обаче от принципни позиции е сгрешил. Не е от друго. Той от принципни позиции само, обаче там е лошото, че ги прилага. Колко пъти съм му казвал: Дичо, викам, по принцип си прав, обаче принципите не винаги трябва да се прилагат. Как така ще ги прилагаш спрямо най-заслужилия другар от нашия край, живата история на борбите? Ама той слуша ли някого? Колкото слуша ей това дърво, толкова слуша и той. Кажете сега аз какво съм виновен, а когато се стигне до съд, и аз ще трябва да лежа в затвора, в края на краищата цялата вина нося аз. До гуша ми е дошло да се разправам с идиоти.

— Да дойде и да поиска прошка. Не ти, от тебе прошка не искам, искам той да помоли за прошка...

— Другарю Пахомий...

— Какво, другарю Пахомий!?

— Вие познавате много добре брат си. Вие знаете много добре, че той не взема от дума. Много ми е по-лесно да работим... щом трябва, всичко ще бъде заличено за нула време, за отрицателно време, обаче него не мога да накарам да ви се извини.

Ако отец Пахомий някога въобще е бил червендалест, то това е смъртна бледност пред червенината, която го обля.

— Значи той отказва да се срещне с мен?

— Е как иначе?

— Я го виж ти магареца му с магарец! Досега аз не го исках ни варен, ни печен, а то какво излиза — той не бил искал! Веднага да го доведеш!

— Няма да се съгласи. За това да не говорим.

— И защо така да не говорим?

— Той се срамува от теб, другарю Пахомий. Моят брат, казва, е срамно петно в биографията ми. Така се изказва той за теб. А аз му казвам — по принцип може и да мислиш така за калугерите и поповете, но принципите са за това — да не се прилагат навсякъде. Принципите, другарю Пахомий, са като оръдията и важното е срещу кого гърмим, не е ли така? Така е, но той не разбира...

— Тогава добре. Тогава си иди и пито-платено. Няма да разговаряме повече с вас...

— А, така не. Така не съм съгласен. Ние знаем, че вие лично другаря армейски генерал...

— Да не мешаме сега генералите. Поправете манастирчето и си идете миром. Не ми трябва никакви. Обаче оня ден, да речем, миналата неделя, тук нещо шеташе войска — какво беше това?

— Имаше обстановка.

— Аха. Някой ви е избягал... Тогава си идете миром и кажете на моя брат, че не е избягал никакъв войник. Войникът е паднал в кладенец и няма защо да гърмите по полето и да разкарвате армиите. Паднало е момчето в кладенеца и затова не ви излиза бройката.

— Не може да бъде. Изключено е...

— Изключено или включено — това предайте на брат ми. А той ако има ум в главата, нека мисли.

— Чакайте, другарю Пахомий, нищо не разбирам. Това сериозно ли е?

Щеше ми се да извикам с все сили, че е вярно, но си мълчах и благоразумно слушах, скрит добре вътре в палатката. Не смеех да се явя пред другаря командир, за да не ме попита къде ми е кепето, и слава богу, че не се явих.

— Това е най-сериозното, другарю... не те знам какъв си, генерал ли си, майор ли си или си генерал майор...

— Подполковник.

— Не ми говори нищо. Под полковник, над полковник... Това кажи на брат ми... С кавалерия да си гоните войниците, с артилерия, с аероплани, няма да ги стигнете никога, щом ги губите по кладенците. И му кажете — нека поразмисли, защо ви пропадат хората по кладенците... Ако не му е ясно, да дойде да пита батко си — аз ще му

кажа. И стига сте гонили войските нагоре-надолу. Човекът ви не е там, където го търсите, човекът ви е на дъното на кладенеца, ама да дойде да му кажа на кой кладенец.

Жената беше гола, както я е родила майка ѝ, но това на pewno е станало поне преди петдесетина години. Гола бе тя и наливаше ракия на отец Пахомий, той пък за разлика от нея бе облечен повече, отколкото трябва, сиреч с расо, подрасник и калимявка. И когато аз откряхнах платнището на офицерската палатка, за да му кажа, че съм намерил манастирската коза Лиляна — не съм забравил, точно така, и кучето се казваше Лиляна, и козата, от която отецът доеше наслаждения, носеше същото име, — тогава го чух да казва: „Облечи се, Лиляно, щото е срамота и не сме сами, виждаш момчето.“ Тогава именно жената се обърна към мен, но пък и аз се обърнах засрамен, щото така е от памтивека, щом жената няма срам, срам придобива мъжът, доколкото може да се каже това за мен по онова време. Видях обилната гръд и разпилените коси, цвета сега не помня, но той се мени, едра жена, хубава жена и нищо повече не видях, защото бе ме обзел свян, та се изтеглих на заден ход навън от палатката, но продължих да се намирам много наблизо, за да чуя как той ѝ каза: „И въобще по тоя начин ти нищо не постигаш, нищо.“ Последва едно дълго мълчание, много дълго и докато аз търсех някаква дупка или поне дупчица в платнището на тая нова офицерска палатка, чух строгия глас на калугера, ама зад себе си: „Какво правиш тука?“ Не отговорих нищо, защото то се подразбираше от само себе си, но и той не пожела да любопитствува за моето любопитство, хора сме в края на краищата, сега пък ме попита къде е козата и аз му показах къде съм я вързал. Добре, каза той и тръгна натам, под големия орех, влез вътре и забавлявай другарката, аз ей сега ще се върна. Влязох вътре и докато разказвах на другарката от кое поделение съм, тя вече си беше сложила едно джемпърче, после замълчахме, щото какво пък толкова има да се разказва за военната служба и в тая нощна тишина чухме как вреци козата, а не след дълго видяхме да се завръща и отец Пахомий с едно очевидно спокойствие, разляло се по лицето му. „Сега излез“ — ми рече той и аз излязох, но пак останах в района на действието, макар и

зад стената, ама тя е брезентова, та чух какво си говореха. Дори да имах само четвърт от акъла, който имам, пак можех да разбера, че това е жената на неговия живот, а и само с осминка от четвъртината можех лесно да стигна до извода, че е дошла да се отдаде изцяло на отчето, за да вземе от него нещо, но сега мисля, че козата я беше ограбила и тя не можеше да му вземе нищо. Слабото място на жената, според моя си разум е друга жена, а на тая слабото ѝ място бе козата, дето бях търсил цял следобед, крастата с краста. Тъй ама на крастата ѝ липсва само едно „о“, за да стане красота. Леле само как врецеше!

— Знаеш, Денчо, колко много съм те обичала и още те обичам, знаеш го, ама защо само се инатиш...

— Като ме обичаш, защо не го напуснеш?

— Две деца имаме, Денчо, лесно ли се оставят без баща?

— А ти кажи, кажи, че ти е за пагона, за униформата.

— Какъв пагон бе, Денчо, хората и полковници станаха, и подполковници, че и генерали бия, а той капитан си беше и капитан си остана!

— И това му е много...

— Знам, че му е много, ама какво да направя, като имаме две деца!

— И какво искаш тогава от мене?

— Денчо, ти знаеш, цял живот си ми бил и като мъж, и като баща, и като всичко — обади се там, в години влизаме...

— Не мога повече да се обаждам. Ама вие сте много нахални хора, извинявай, че ти говоря така направо. Не стига, че му се прости, ами сега сигурно какво... да не искаш да стане майор...

— Пред пенсия е вече, Денчо, защо само той, ето вече стават толкова години — все капитан, все капитан...

— Лиляно, на теб колко пъти трябва да ти се обяснява, че тоя капитан трябваше да го застрелят само за това, че се е произвел капитан!

— Денчо, не говори така, не си такъв човек. Ти си благороден човек, знам те. Кажи ми, Денчо, само той ли се е само..., такова, сам се е произвел? Облякъл човекът униформа в тоя ден...

— Добре, облякъл, облякъл, защо не я е съблякъл...

— Е, сега... хора сме, кой не греши... Че той и мен подведе, помислих го за капитан и се удавих за него...

— Лиляно, колкото повече говориш, толкова повече глупости казваш. Те... бе хайде. Нищо. Ох, като си го спомня как вървеше с тия лъскави ботуши като един пуюк и ти го гледаш, гледаш, та ще ти изтекат очите...

— Такива сме си ние жените, Денчо, на младини — колко ни е акълът!

— Колкото ви е на младини, точно толкова си остава винаги и ти никак не си толкова загубена, колкото си пишеш, но тоя път няма да мине, Лиле. Няма. От затвора го спасих и ако знаеш колко са ми се присмивали другарите, викат халал да ти е, казват, тоя грях на душата, отче Пахомие, обаче да знаеш, че ставаме за смях, казва, дето от един артелчик правим тутакси капитан, обаче знаем каква е историята, булката му я бива, казват, добре. За какво те бива, ма Лиляно, толкова ли загубен ме имаш ти, кажи ми, като се ветрееш гола толкова пъти пред мене, поне веднъж докоснах ли те с пръст? Кажи де...

— Щото си инат, затова. Що не ме докоснеш бе, пречи ли ти някой? Толкова ли не ме бива...

— Само за зло си родена ти и за нищо друго! Каза ли му на мъжа си, че си при мен?

— Ами... как да ти кажа... казах му.

— И той?

— Какво той? Какво той? Нали заради него тука се правя на изтривалка и ти се моля, да не съм дошла за мене си!

— Ето така трябваше да започнеш разговора, а не иначе. И ако ей сега не ми се махнеш от главата, да знаеш, снемам ръка от вас, ще се обадя на другарите и мъжът ти ще се върне в склада, ясно ли ти е?

— Ох, Денчо, Денчоо — изстена дамата в палатката. — Дете си беше ти и дете ще си останеш. В Артелната той няма де се върне, щото не е самичък, той и на други е раздал униформи, ясно ли ти е? Никой него няма да го махне, ако не иска да се разчуют и други работи. Това не можеш, остави го. Ти, ако можеш, направи нещо да стане майор, друго не се иска... Говорим си така с него, той теб много те уважава, казва прекрасен човек, друг да е с неговите връзки, казва, досега да е станал пълномощен министър, а той седи човекът зад тия стени, пие си ракията и мечтае за оня свят. Да имаше, казва, начин някак да се сродим, за нищо не ми е жал... За нищо, казва, чуваш ли, даже дете да ми родиш от него, ще го приема като свое, щото казва, аз тоя човек

така дълбоко го разбирам, както никой не го разбира на света. Покани го, казва, нека си гостуваме, ако искаш, казва, остани седмица, ако искаш месец остани... а те пък да вземат да ви бишнат манастира... Много те уважава, каквото и да говориш за него. Щото той може да е строг, обаче иначе е много справедлив, няма какво да си кривим душите.

Нещо започна да тропа по палатката и после се засили, бе дъжд, едър нощен летен дъжд, сякаш обстрелваха палатката с бобени зърна, подгизнах завчас и станах кокошка, но нещо ме притегляше и не ми позволяваше да се приютя, викам си, колко ли такива неща ще се случат в живота на човека, гледаш понякога минават месеци, години минават — нищо, а тук само за една нощ се раздират пелените, в които са уповити и задушени три човешки съдби, какви страсти, господи боже, какви страсти... Чува бях, че някъде из Радомирския или Дупнишкия край имало села, дето един момък не може и да се ожени, ако се върне от войниклъка без две нашивки, поне кандидат подофицерски и по-нататък, какво нещо е една революция, как тя отприщва преградите, идват и такива мигове, грабваш униформата, обличаш, светът става магически друг, момата тръгва, обаяна от звездите, по раменете, жените си падат много често по такива звезди, а и как не, щом звездите по пагоните станаха повече от звездите по небосклоните на всички небеса, разсъждаваше мокрият като хрътка сержант, ако не послушник, то поне подслушник.

Но пък бяхме млади, млади... Всичко бе в ръцете ни. Знаехме, че всеки миг можем да бъдем нападнати, но също така знаехме, че войната може да се предотврати или ако народите вземат делото на мира в свои ръце и го отстояват докрай, или ако военните заповядат „Мирно!“. Къде ще мърдаш при това положение?

В този миг видях небесна светлина да ме облива и стана ясно като ден и се понесе грохот на машини и кулокранове, някъде из лепкавата влага като нощни мушици изплуваха полуголи войници и докато си дам сметка какво аджеба става, стените на манастирската сграда се издигнаха на три-четири педи височина. И преди това, и после съм виждал как може да се строи бързо, но такова нещо, каквото видях в онази нощ, не ми се е и присънявало. Като че магическа сила някаква от приказките издигаше стъклен дворец за една нощ, за да се изпълни облогът и някой майчин и бащин да се ожени за царска

дъщеря някаква. От този възторг бях изтръгнат чак когато чух да се намесва мъжки глас вътре в палатката и тоя мъжки глас да казва: „Какво, веселим ли се, веселим ли се? Разрешете да се представя, капитан Мамарчев, на ваше пълно разположение. Ще потърпим още ден-два на палатка и после всичко ще бъде тип-топ...“

— Е, то и няма как да бъде иначе — пробуботи монахът. — Като гърмим с топове, как да не е тип-топ после.

— Води се следствие. Води се военно следствие. Много тежко отражение сред населението. Политически изводи се правят. Реколтата не се прибира.

Това беше истината, самата истина. Трябваше да минат много години, докато се разсеят мъглите, та да се разбере каква е била връзката между нещата. Този топовен гърмеж бе разтърсил страната, плъзнаха слухове, че започват да разрушават църкви и манастири, и се създадоха нездрави настроения, изчезна свинското месо и захарта, агнешкото поскъпна. Поде се една страхотна антирелигиозна пропаганда, тръгнаха из страната звани и незвани лектори и агитатори и се свърши с това, че бяха уволнени дванайсет попа в Силистренския край, които така и няма да разберат до края на живота си какво точно е провинението им.

— Даже, викам си, сега е моментът, ако искате да му теглим още един етаж, а? Какво ще кажете, другарю Пахомий?

— Мене етаж не ми трябва. Вие си поправете стореното от вас, а повече не е потребно.

— Само притеснения, ще ви кажа аз, само едните притеснения с тоя човек...

— Кой човек?

— Знаете вие кой човек. Това аз да му бях командир, не роден брат, ами три пъти роден брат да ми беше, пак щях да го разжалвам. Ще ми стреля той по манастири! Така ли се стреля бе, аланкоолу, това да не ти е врагът и да не е военновременна обстановка да стреляш накъдето ти падне! Вие, ако ме упълномощите, аз мога да го разпердушина за дваисет и четири часа. Къде се намира той бе? Къде се намира?

— Ти, другарю капитан, без да се обиждаш, си един глупак.

— Съвсем не се обиждам, другарю Пахомий. Съвсем не се обиждам и не го крия, аз не крия от народа си нищо. Може да съм

глупав, но от друга страна питам — на мен помогна ли ми се? Кой да ме образова? Кой да ме изучи? Може да съм глупав, както казвате, обаче съм строг, но справедлив и дълга си аз зная. Така не може да се стреля. Не съм ли прав?

— Не си. Ти откъде знаеш например, че аз не съм го накарал да гръмне манастира?

— Това не мога да знам.

— Е тогава защо ще ме обиждаш?

— Ако е така, тогава е правилно и щом има заповед свише — работата е съвсем друга. Аз знам само едно и от него няма да отстъпя — без заповед да не се стреля. Позволете аз сега да се оттегля, вие, ако искате, си полегнете, а аз трябва да нахраня войската, щото и тази грижа лежи на мен...

Той бе прав в случая. Макар и капитан, той си бе останал артелчик и мисля, че така се и пенсионира. Мил човечец, все пак, други с неговите възможности направиха къде по-голяма кариера...

А ние бяхме млади. Бяхме само много, много млади.

И когато ставропигиалната обител „Три светители“ бе възстановена и, така да се каже, основно подновена, яви се глас и тоя глас бе от Би-Би-Си или от някъде там и съобщи, че в България рушат манастирите с помощта на артилерия и пехота.

Това бе гръм от ясно небе, но гръм само за читателите, които не знаят някои неща от живота по тези благословени отначало и после позабравени от бога краища на планетата. Ако перефразираме заглавието на нашия поет „Когато гръм удари, как ехото заглъхва“, тук сега ехото гръмна и гърмът заглъхна, и над Европа се посипаха шрапнелни сведения как войската ходи и търси бегълците по урви и дерета, всичко описано с подозрително точни подробности, каквито явно притежаваше говорителят Янакиев, известен по тия места бивш учител по география и история от смесената местна гимназия. Всичко си бе така и едновременно с това нищо не беше точно така. Рекат ли да преиначат истината, хората, пък били те и двама съпрузи, знаем как са в състояние да спрат дори реката Дунав, понеже единият ще твърди, че тя тече към Черно море, а другият само от озлобление и за да не падне по-долу, ще я подкара към планината Шварцвалд, такива са нещата в живота, и до края на дните си те могат да се дърлят по въпроса, защото, както и да я гледаме, една река има два бряга и тополи има от двете ѝ страни и едното е ляво, а другото — дясно, а накъде тече, е главно въпрос на убеждения и позиции в живота. Говорителят Янакиев си бе зарязал професията, за да се посвети на живата история на борбите по тия краища, и бе разпитвал надълго и нашироко отец Пахомий, бе стъкмил една книга, по-точно ръкопис от около петшестотин страници, гъсто изписани на ръка, но не му ги приеха по причина на това, че по редакциите вече не четат ръкописни ръкописи, трябва да се препише чистичко на пишеща машина и тогава да се предложи в два екземпляра и да получи входящ номер. Дотук бяха издържали ентузиазмът и вдъхновението на учителя Янакиев, оттук нататък той се заяде по принцип. Вие, питахте той яростно, знаете ли

какво има вътре в тия страници, това е взрив и динамит, тук може да се разбере как са вървяли работите в Източна, а и въобще в цяла Европа, в този манастир са ставали такива явки и исторически срещи, че ако ги прочетете, ушите ви ще писнат и ще застанете мирно. От своя страна редакторите упорствуха, че дори и положението да е точно такова, каквото се описва, това не изключва ръкописът да се представи в два екземпляра, четливо и да няма повече от три поправки на страница. Тогава учителят Янакиев се втурна в една недостойна търговия със сведения и биографии, започна да твърди насам и натам и където седне, и където стане, че този не е този и онзи не е онзи, и тя стана една, дето не е за разправяне. От една страна, никой не знаеше цялата истина за манастира „Три светители“ и за явките и тайните срещи, ставали в ония бурни и съдбовни години, всичко това бяха легенди и вълнуващи предания от уста на уста, по време на едни борби в манастира няма адресна регистрация, нито домова книга, за да се знае кой е идвал и кой въобще не го е помирисвал, а, от друга страна, никой не намираше в себе си достатъчно нравствени сили и кураж да се натресе сред тия безкрайни площи с поникнали върху тях ужасно разкривени и почти неясни словоизвержения, излезли изпод ръката на човек, дето години наред не е писал нищо друг освен „Добър 4“ или „Слаб 2“. Няма да е слабо, ако кажем, че учителят Янакиев се превърна в нещо като Жан Валжан, него го емнаха не за двата хляба — искам да кажа за онова, което бе написал, — а за онова, дето дърдореше насам и натам, всичко пречупено многократно през устата на един чул, друг недочул.

Понесен върху тази мътна и пенлива вълна на интереси, подозрения и защо да крием — угризения, учителят Янакиев се почувствува герой, започна да получава подаръци, намеци и обещания, за да вкара или изкара някои имена от своята величава епопея, и му разбиха зъбите от едната страна, както и други телесни повреди му бяха нанесени при случайните побоища на тъмно, когато се прибираше вечер. Тогава някому хрумна и помолиха отец Пахомий да даде под съд самозванеца, да го призове и с помощта на вещи лица и свидетели да го попита кой му дава правото да говори от чуждо име. Достойният отец само махна с ръка и отхвърли тая възможност с думите, че един ден всички ще се явим пред Божия съд, тогава ще се види кой е крив и кой е прав, а дотогава да не го закачат, не му е работа да съди кой какъв

е и какво е заслужил в този скапан и мизерен живот долу под слънцето и върху тия сипеи и камънаци... Ходиха и поединично, и групово при него, но тънността бе там, че и самият отец Пахомий бе една дебела книга, в която не знаеш кой е писал и кой се е разписвал, какво е писал и за какво се е разписал и повече нищо. Оставиха го на мира, а за учителя Янакиев се пусна слух, че подтиква към зло и порок малките и невинни ученички от долните класове, води ги по горите и в квартирата си и под предлог да им разказва историите, макар че е географ и няма право на това, да ги подтиква към лошо. Точно тази слабост учителят Янакиев не притежаваше, но пък в замяна на това притежаваше прекомерна доза заядливост, взе да разобличава устно някои от героите на книгата и затова нашата и без туй мъничка родина му отесня до такава степен, че го принуди да преплува голямата река Дунав и да се яви в една съседна нам държава, някъде около протока Железни врата — точно на това място прекоси той така наречената Железна завеса, според израза на Уинстън Чърчил в исторически познатата му реч, произнесена във Фултън. Та ето сега учителят Янакиев гръмна с ехото на познатия ни оръдеен изстрел и посипа Европа с шрапнелни подробности. Уж истина, а всъщност лъжа. Но и обратното. Уж лъжа, а всъщност истина, щото гърмеж имаше и читателят може да бъде свидетел как точно стоят нещата.

Градът настръхна, почувствувал около себе си нещо не хубаво и важно толкова, колкото и неясно. Ако някъде в кръчмите и заведенията все пак можеха да се видят посетители, те се държаха внимателно, кимаха с глави, и кой знае защо, взеха да официалничат помежду си. Никой не знаеше кой какъв е, какво представлява и най-важното — какво ще последва. Първата работа на втория секретар бе да нареди да арестуват офицера Младенов, наистина взеха му поясока, пистолета, връзките на чепиците и го оставиха под домашен арест, а в дома му имаше достатъчно ножове и въжета, за да направи нещо, ако реши да го направи. На другия ден го освободиха, но по ония времена не бяха ясни никому и тия тънкости, как точно се освобождава арестант от домашен арест. После пък отново последва заповед за арестуване и така продължи близо седмица, всеки чакаше да стане нещо, а то за проклетия не ставаше. Градът щеше да помръкне съвсем, ако не бяха циганите — тези безгрижни деца на слънцето. Напук на всичко те играеха хоро на площада и бяха докарали даже и мечка: не от вчера и

не от онзи ден те знаеха, че ако има нещо лошо — то ще е лошо за българите, пък ако се улучи добро — то е за всички.

Същото слънце грееше и тогава, но бяхме млади, бяхме много млади.

И всичко щеше да бъде добре, всичко би било прекрасно, ако нещата вървяха в тази посока. Повикан по-горе за обяснения, първият човек на околията се бе държал достойно и бе казал, че него хулите не го смущават и щом врагът те ругае, значи си на правилен път. Тези обяснения бяха и приети, и не бяха приети, но ето че след три дни само подлата душица на учителя Янакиев не изтрая и в емисията от същата вечер се каза, че у нас все още има истински българи и патриоти, които подобно приказките съзиждат отново рухналите камъни на вековната ни история — дело, достойно за пример и подражание.

Първият секретар Марин Михайлов живееше в един фургон на другия край на Родината и се занимаваше с водно биене на земните пластове на поетичната планина Родопи. По време на рамазана неговата бригада се саморазпусна или си самопозволи пет дена отпуска, защото не иде никак да работиш при положение, че гладуваш целия ден, та даже и вода не ти позволява Коранът да пиеш и така трябва да си обясним забавения ход на нещата по време на описаните дотук събития.

Макар и свален дълбоко под земята, другарят Михайлов бе един щастлив човек и вечерно време свиреше на устна хармоничка, полегнал до любимата жена, която в това време плетеше пръстите си в гъстата му като овнешка вълна и хубава кестенява коса. Те бяха щастливи. Щастието е глупаво и празно състояние и ние си признаваме, че избягваме да го описваме, щото при опит за описване то се разпада. Половин година преди събитията Марин Михайлов бе сменил влака на гара Брусарци и бе попаднал на едно празно купе, в което седеше никак отегчено и неловко, неумело сякаш, млада и красива жена, тази, на която сега свиреше с мундхармоничка. Марин бе попитал дали има свободно място, макар купето да бе почти празно, и жената бе отговорила да, свободно е и се бе отместила, за да седне до нея, и точно това бе направил той. После младият, в преломната четирийсетгодишна възраст околийски ръководител бе попитал дали да отвори прозореца и тя му бе казала да, отворете го, обаче на младия ръководител така много му се искаше да направи нещо за нея, че я запита дали да не затвори прозореца, което също така му бе разрешено. Марин Михайлов отиваше на инструктаж в София, положението в околията бе тежко, хората стояха единни зад народната власт, но само стояха, а работа не се забелязваше, ако не броим, че се разобличаваха и изнамираха все нови и нови врагове, които саботират мероприятията и предизвикват ден след ден обстановки. Марин Михайлов страдаше от всичко това, човек не може да стои начело на един околийски комитет

и да не забелязва нещата не такива, каквито ги пише по книгите, докато му се налага да ги прави такива, каквито са в книгите и песните за новия живот.

Инструктажите му връщаха голяма част от възторга, при инструктаж нещата отново отиваха по местата си и всичко се разбиваше на точки, подточки и етапи, след които трябваше вече да настане мечтаното бъдеще, но след инструктажите ентузиазмът бързо спадаше. Бе началото на пътя и всички бяхме млади, млад бе и той, все още вярваше, че някои агенти на чужди централи тровят съзнанието на населението и го карат да бъде такова двойнствено, да ръкопляска по митингите, да вика ура и да краде царевицата и месото от кланицата. Това го караше да прозира все по-ясно, че прекрасното бъдеще с всеки изминат трудов ден става все по-далечно, щом армията трябва да помага за прибирането на кукуруза, а работното население да провежда обстановки и традиционни събори в чест на плодородието. Иначе малката околия даваше възможности за доста големи наблюдения и тия наблюдения не раждаха весели мисли. Като че хората са единни само когато имат някакъв интерес от това — да речем, наводнение, пожар, стихийно бедствие или подялба на чужд имот. И като че после единството се скрива някъде, незнайно къде, всеки се озъбва срещу всеки и тегли къмто себе си, както бе изтеглил към себе си и капитанската униформа вуйчото на жена му — защото Марин Михайлов беше женен човек, семеен човек с три деца, искаше да бъде за пример във всяко отношение И успяваше да бъде, ходеше вечер и на репетиции в естрадния състав, играеше главна роля, не странеше от нищо и страдеше за всичко. Хората го обичаха и уважаваха и всички бяха убедени, че няма дълго да се задържи на тоя пост — което всъщност и стана след срещата на гара Брусарци.

Той гледаше жената — кафява, шоколадова, с пъстра рокля на едри цветя и богат набор по раменете — и леката му вятърничава душа на поет забрави тутакси и инструктажи, и реколти, и доноси, и сигнали, и всичко онова, което съставлява трудовия делник на партийния секретар, и в този миг, съставен от четири часа бавен ход на пътническия влак Брусарци — София, си мечтаеше само за едно докосване с ръка до тази пухкава и нежна, безупречна кожа, до това гладко чело и вирнато носле и успя да разбере, че само за юношите щастието е някъде зад планини и морета, за обикновения човек то е

винаги някъде наоколо, а за него лично — точно тук, при тази плахо усмихваща се и покорна като добре нахранено бебе жена.

Влакът бе пристигнал на гара София и ако не бе дошъл кондукторът да им съобщи, че влакът е дотук и трябва да слизат, щяха на pewno да си прекарат нощта там. Но Марин тръгна и я попита накъде ще пожелае да я отведе, а тя му отвърна, че където я отведе. Не, каза той, питам къде живеете, тя му каза, както обичате, беше се случило нещо много необичайно, а толкова просто, жената също се бе влюбила в тоя смутен и подскачащ мъжага, дето само сваля и качва стъклото на прозореца и на всяка спирка слиза, за да види дали няма вода или кебапчета, и има кураж само колкото да й каже: „Гара Бов. Остава още час и половина.“ Те бяха родени сякаш един за друг, но срещата им стана с голямо закъснение и това наложи да се заселят чак вдън горите тилилейски. Той й каза само: „Аз нямам право да ръководя хора, щом си напускам семейството.“ И тя бе кимнала с глава, без да каже нищо. По-късно му бе обяснила, че е тръгнала за София да си търси квартира, защото от есента трябвало да бъде студентка, но той я попита какво ще прави той в София и лесно се споразумяха за Рудозем. Нямаха усещане, че правят жертви, всеки бе покъртен от онова, което хвърля в блюдото другият, и бяха щастливи. Тя — едно неначенато бъдеще, а той — същото плюс едно настояще. Такива има на pewno много, планетата би се разрушила, ако по нея няма и щастие, което да слепва пукнатините между хората и нещата. Работата е там, че това не са героите, за които искаме да четем. Убийте един човек на улицата, скрийте трупа някъде, повикайте камери и репортери — месеци наред хората ще следят със затаен дъх трудните стъпки на следствието. Опитайте после да съберете двама влюбени, покажете, че нито един от тях не е хитрец или дребна душица, и вижте колко души са останали около вас да ви слушат. Така че дотук по любовни въпроси.

Тази вечер, за която мислехме да пишем, те пак се бяха излегнали на държавните кревати, долепени един до друг, тя слушаше разсеяно музиката от устната хармоничка и тъкмо се чудеше дали да му съобщи или да почака още малко, че ще имат дете, когато на фургона се почука. Бяха две униформени лица и едно цивилно. Поискаха им документите по начин, по който това се върши с престъпници, и бе наредено да тръгнат веднага, като вземат само най-необходимото. Марин Михайлов почервения и може би щеше да

направи скандал, защото изрично бе говорил с директора на рудниците и с когото трябва, и се бяха разбрали, че няма проблеми, стига да работи в производството, а не в администрацията. Какви са тогава тия своеволия? Той честно си работеше в забоя, не повдигаше никакви въпроси, знаеше вината си и търпеливо я рушеше с компресора, бе достатъчно щастлив, за да не му тежи тази вина. След години може би щеше да изтрее от любовта и да попита пред кого и каква е вината му, че обича една жена, а сега бе доволен от всичко, арестуването го вбеси обаче.

Откараха ги с една джипка до Кърджали, вкараха ги в арестантското купе на нощния влак Подкова — София и рано сутринта ги доставиха в Централния комитет на Партията. Почакаха малко на входа за пропуска, после се оказа, че няма нужда от пропуска, дойде специален човек и ги изведе с асансьора горе, където Марин Михайлов бе попитан в присъствие на жената, от която не желаше да се отдели дори и тук, „Марине, какви ги правиш ти?“ На този неочакван въпрос Марин се окашля и не отговори, но оня го попита пак: „Кой ти е разрешил на тебе да си напуснеш града и поста? Кого си питал ти?“

Наложи се да обясни каква е работата, а докато обясняваше, оня другар, доста прехвърлил годините, прочие, имаше грижата да обръща един червен и син молив ту откъм едната, ту откъм другата страна. Когато душевната изповед на младия грешник бе изслушана докрай, другарят пак попита: „Това знам и не те питам за него. Питам те кой ти разреши да си напуснеш града и поста.“ — „Нали казах кой.“

„Нищо не си казал, не си ми отговорил най-важното. Сега не обсъждаме твоя морал и семейно положение, сега се занимаваме с това, което си направил.“ — „Какво съм направил?“ — „Маринчо, направил си това, че Би-Би-Си гърми за твоята околия, ти гърмиш с артилерия по манастирите, бишките и въздигате разни параклиси и не знам какво! Вдигах се сега и моменталко се връщаш там, където си поставен, и повече глупости да не чувам. Козируваш кръгом и изпълняваш!“

Напразни били опитите на Маринчо да се противопостави. „Това, което става в душата ти, си е твой проблем, макар че, ако питаш мен, оплел си се в глупости, брат, ще ти мине. Ако толкова много искаш да се жениш — ожени се, ще ти се окаже нужното съдействие, обаче ти отиваш и си изпълняваш задачата.“

„Другарю Велчев — рекъл Маринчо, — недей така. Не съм достоен да бъда секретар, толкова ли не го разбираш?“ — „Нищо не разбирам и с глупости не ми се занимава. Как така бе, къде се е чуло и видяло това нещо — някой да каже, че не го бива и че не е достоен да бъде първи секретар? Ти държиш ли връзка с главния мозък или съвсем си ошашавял, знаеш ли ти какво значи доверие? Щом си облечен веднъж с доверие, вече нищо не те спасява.“ — „Тъй ли?“ — „Тъй, я.“ — „Добре, ами ако аз вътре в себе си не се чувствавам достоен за едно нещо, тогава какво следва?“ — „Тогава следва, че ти падаш от Марс или си някакъв маскиран враг, за един комунист волята на масите е най-висшият закон, щом си облечен в доверие — ще караш, докато те съблекат.“ — „Ама аз искам да ме съблекат.“ — „Не си ти, който ще кажеш кога да те съблекат. Това е народно доверие, ясно? Кръгом и изпълнявай!“

По обратния път към Кутловица снощните арестанти били откарани с чайка и това било напълно достатъчно, за да млъкнат гласовете и да престанат всякакви шушукания. Колкото и кураж да бил набрал Марин, докато пъплели по Петроханския проход нагоре и надолу, то той се изпарил, когато слязъл от чайката и трябвало да се прибере при жена си, която в този момент правела палачинки и ги обръщала във въздуха. Героична и величава българка, тя продължила да си прави палачинките и на първия секретар не оставало нищо друго, освен да се върне в комитета и да спи под големия фикус в кабинета си, докато любимата обирала шамарите и клетвите на майка си и баща си в горния край на същия град.

И като нямало какво да прави повече, първият секретар започнал да чете преписките, натрупани на бюрото му. Всичко си било както го помнел преди три месеца, когато тръгвал на инструктаж. Нито един въпрос не бил решен, помръднат, преместен или поне видоизменен в негово отсъствие. Доклад за състоянието и разяснителната работа с комсомолците в поделението. Неблагополучия при полагане на войнска клетва за вярност към родината. Някои неблагоприятия в областта на антирелигиозната пропаганда. Кой разруши манастира „Три светители“. Сведения за прибирането на реколтата. Благоустрояването на циганската махала и проекти за канализация на града.

Поверителен бюлетин, строго поверително, само за служебно ползуване относно емисиите на Би-Би-Си за диверсионно-поддривната дейност на учителя Янакиев и клевети по адрес на партийното ръководство в града, околията и по-специално за бомбардировката на манастира „Три светители“.

Скрит в сянката на фикуса, първият секретар мълчаливо бършел с юмруци потта от двете си очи, по-безсилен от когото и да било друг в този град, по-нещастен от всички, закован като бръмбар с карфицата на своята обременост или обреченост, и се мъчел да си представи какво ли прави сега любимото момиче от момента, в който слязло разплакано от чайката, до този момент включително. Не били малко миговете, в които той ставал, отварял чекмеджето, където нощувал близо три месеца непокътнат неговият пистолет „Валтер“, който му нашепвал мълчаливия и най-къс отговор на всичките тия проблеми. Страшно е да вярваш, да се откъснеш от вратата си за някое време и като се върнеш, да видиш, че всъщност никой нищо не е правил през всичкото време и всички са чакали от теб да решиш с кое какво да се прави, а ти за разлика от Бога Отец си само един обикновен човек — несъвършен, слаб и безпомощен като всички, какво можеш да направиш срещу Би-Би-Си, за канализацията и циганската махала, за прибирането на реколтата и разяснителната работа, която точна в този момент ти се вижда най-неясното нещо, какво може да разяснява човек при това положение на нещата? Годините минават, про шумяват и утихват като есенната шума под вековния габър, оголват се клоните и виждаш — трябва да поемеш по нов път. Какъв е той? Околията граничи с още четири околии, на съвещанията седи всред девет-десет такива като него, всички си дават вид, че решават въпросите и всъщност никой нищо не решава, добре се познаваме, за да знаем кой колко и какво може да реши. По кой път? Да се прибере, да назначи момичето на работа някаква, да си даде вид, че решава проблемите и да го върши до оня момент, в който му кажат, че вече не го бива, или пък да се върне, къде? Къде да се върне?

Бившият фелдфебел Георги Безденишки имаше лошия обичай, от казармата наследен, да бие децерите си с каиш, а понеже всичките му каиши бяха крадени от казармата и се намираха в превъзходно състояние, ние лесно можем да си представим как боли, когато те налагат, та макар и не на голо с тях. Ако прибавим сега, че този бой отнесе Христинка или Тинчето, кандидат-студентка по медицина и изпратена да се учи, а върнала се бременна и с лека кола „Чайка“, ще разберем малко по-лесно събитията, които последваха. Сигурно е вървяло през полето, ужасено от боя и безизходността, в която се намира, може да е тичало, може и да е било чиста случайност, ще си спестим догадките и ще продължим разказа от момента, в който кучката Лиляна започна да вие край кладенеца, който читателят, надяваме се, добре познава — макар и не напълно. С нищо няма да станем нито по-добри, нито по-съвършени, пък и наслада някаква едва ли ще изпитаме, ако разкажем как се пробуди отец Пахомий и как отиде рано при зори да види защо вие кучето и видя, помогна още веднъж на човешко създание да продължи да щъпука по този хубав и толкова греховен божи свят. Съседите, които бяха слушали с интерес ревовете на момичето и надлежно бяха видели как то излиза посред нощ босо и само по една рокля на цветчета, имаха грижата да пуснат слуха, а слухът до пладне обходи градчето, в което живееше толкова хиляди братовчеди, сватове, балдъзи, девери, зълви и етърви на Адам и Ева, същата прабаба на човека, дето някога му даде една ябълка — и оттогава той все я бие и й натяква, че заради нея страда на света. Слухът нямаше как да не стигне до градския комитет, а оттам и до околийския и късно следобед джипката на комитета спря пред манастира, защото когато търсиш истински, няма начин да не намериш. Сърби ни ръката да излъжем читателя, че отново бяха вдигнати поделения и хеликоптери, войска и население за издирване на една отчаяна девойка, но нека не погазваме без нужда шестата божия заповед, хората трябва да бъдат лъгани само когато е за добро, за вяра

в бъднините и напредъка, за останалото не си струва. Пък и точно в тоя ден опъваха телефонните жици, за да възстановят връзката на отец Пахомий със света, навярно някой е видял, казал е на друг и така удавницата бе спасена от неведение и от греха да предизвика ново раздвижване на живата сила и бойната техника в района. С други думи, обстановката не се създаде, ако не броим това, че Марин Михайлов дойде лично да види какво е станало с девойката.

Бях там и видях с тези очи, които имам и сега, как мило му се усмихна и погали ръката му с ръка. После лично първият секретар на околийския комитет на партията ме помоли да изляза и нищо не видях, видях само, че по някое време той си отиде, а девойката остана при нас. От този момент ние станахме нещо, дето го няма никъде по християнските земи — станахме смесен манастир, но това са само празни думи. Килии колкото щещ, светата ставропигиална обител разполагаше с по девет килии на всеки етаж, магерница, голяма спалня за стотина души, когато има събор и по време на големите църковни празници, голяма столова за вярващи, само дето вярващи не се виждаха никакви. Момичето се настани в най-затънтената килия, дето гледа направо в гората, и първите два дни нито я чувахме, нито я виждахме да излиза, лежеше си по гръб и гледаше тавана и толкоз. Вода и храна ѝ оставяхме пред вратата, но така си стоеше недокосната.

Това продължи няколко дни, а следващата седмица другарят първи секретар пристигна тайно посред нощ и от разговора с отец Пахомий разбрахме каквото си знаехме и така — навярно му държат сметка, дето ходи да се черкува с джипката, нямаше начин да бъде иначе и точно така си беше.

Успя да ми стане симпатичен, макар да не си падам бог знае колко много по началници и прочие. Много симпатичен. Донесе ѝ печена агнешка главичка, на нас пастърма, близо половин овца пастърма донесе, но момичето после ни даде главичката и пак не пожела да яде нищо.

— Ти какво правиш тук? — ме попита той, когато ме съзря за пети или шести път със стомната, тъкмо бях ходил да наливам ракия.

Обясних му колкото можах.

— Ти ще се върнеш сега с мен в поделението и повече да не съм те виждал в района на манастира.

— Няма да ходи никъде! — обади се от горния пруст дядо Пахомий.

— Как така няма да ходи?

— Така. Ще си отиде той, когато дойде тук ротният му командир да си го вземе. Аз ще му го предам лично.

— Кой му е ротен командир?

— Не можеш ли да се досетиш?

— Кажу ми името му.

— Моят брат му е ротен командир. Ще дойде тук и ще си го получи.

Изглежда, че през тия дни първият секретар на околийския комитет ще да е прочел през дългите нощи всички рапорти, донесения и разпореждания, защото видях как помръкна.

— Отче, ти брат си няма да изправиш, нито той теб, защо не пуснеш войника да се прибере в поделението? И без това долу се е разбъркала една мътна и кървава, та просто не знам откъде да я подхвана.

— Няма да я подхващаш отникъде. Ще му кажеш на оня магарец да дойде тук и да си поговорим. Имам нещо да му кажа, а искам и той да ми каже нещо.

— Кажу ми какво искаш да му кажеш и аз ще му предам.

— Лично искам да дойде.

— Ти си добър човек, отче, защо ми причиняваш нови ядове. Освен това той се намира и под домашен арест, ще го съди военен съд за тоя гърмеж — пусни войника да си върви, пък после ще се разправяш.

Не, аз бях млад, но не дотам, че да не разбере защо настоява чак толкова другарят Михайлов да се върна в поделението. Мъка е да бъдеш четиридесетгодишен, да имаш дом и семейство, да си първи човек в една околия, да обичаш девойка и да търпиш край нея млад войник, та не само млад, ами и младши сержант и студент на всичко отгоре. Ами ако й кипне на момата от всичките тия трусове около нея и потърси утеха другаде? Можеш ли и как ще я спреш?

Отиде си пеша, а се върна с джипката. Поговориха нещо с отец Пахомий и след петнайсет минути отново запраши към града, а се върна час, час и половина по-късно. Ние си правехме това, дето правехме и дотогава, а другарят Михайлов ни каза, че братът е

съгласен да говорят, но по телефона. Откровено казано, причината за това било, че не можел да понася попове.

— Кажи му, че по телефона аз с него нямам какво да говоря и че не съм поп. Кажи му, че той е поп, не аз съм поп. Това му кажи. И нищо повече.

Първият секретар кимна с глава, въздъхна и отпраши с джипката към града. Върна се по фарове, късно бе вече, може да минаваше десет часът.

— Той каза можеш ли да му обясниш какво право имаш да наричаш един български офицер поп и знаеш ли, че за това може да те даде под съд?

— Кажи му на това, че за мен не само българските офицери, ами и всичките офицери по света са попове на една друга религия, ама тая религия не е моята, това му кажи.

— Това... това не смея да му кажа — рече първият секретар. — Това е... Това е много силно казано. Много силно. Ако да беше казал, че се отнася за буржоазните... хайде да му... така де! Не...

И както си стоеше прав край нас, унижен до положението на куриер или пощенски раздавач, грабна стомната и пи половин минута от нея. Пи и седна на едно легло, в килията имаше още четири, после пак пи и заспа.

— Донеси нещо да го завием... — тъжно рече отец Пахомий и започна да мирише дългата порязаница кисел хляб, останал ни кой знае от коя дата. — То и неговата не е лека...

— Познаваш ли го?

— И как още... Нийде никого си няма... Баща му е минал през манастира, майка му и тя, чичовците му, цялата фамилия — ама ти остави това. Чичовците после се изпоиздигнаха, разпиляха се из градовете и държавите, а баща му и майка му емигрираха в Съюза. Не ми е работа да се меса в политики и не ги обичам, обаче баща му загинал в Съюза — не знам простуда ли е било, злополука ли някаква — през тридесет и осма година. И той е бил с тях... После майка му се връща след войната, обаче ербап жена, твърда, нищо не казва на сина си, нищо, казва, баща ти загина като герой. И той също говори — баща ми е загинал като герой. Добре, ама по едно време него го викат, знам ли къде, и му съобщават, че баща му не е загинал от бронхопневмония, а че с такова...

— Репресиран...

— Така де, ти се сещаш. И той отива при майка си разплакан, щото е бил момче, на шестнайсет години я има, я няма, и казва, мамо, така и така. И знаеш ли какво става? Изключиха го от ДСНМ.

— Заради баща му? Това не може да бъде.

— Не бе, заради майка му. Тя отишла и го наклеветила, че разпространявал вражески слухове и се е поддал изцяло на пропагандата и на Радио Лондон. После пък го върнаха, ама излезе на квартира, не пожела да види повече родната си майка...

— И какво стана по-нататък?

— Нищо. Така си живеят. Три деца има човекът, а баба им още не е отишла да ги види, това са, казва, вражески копелета и с тях аз имам само един разговор, друг не мога да имам.

Първият секретар се обръща и сваля завивката. Вдигам я и го завивам майчински, той подскача като ужилен, седи известно време и ме гледа, после се свлича отново на леглото. Навикнал е да дежури.

— Има такива хора — философствувам аз. — С твърди убеждения. Нищо не може да ги разубеди. Както ти вярваш в Бога, тя пък вярва Сталину. Защо не?

— Казал ли съм да не вярва? Нека си вярва, обаче тя самата е била... бе хайде, остави, остави... Тя е знаела още тогава как стоят нещата... Да живееш в лъжа е едно, но да я поддържаш умишлено — това не го разбирам.

И аз не го разбирам, но обичам да го дразня. Когато е ядосан, мисли по-добре, това съм забелязал. Започна ли да се съгласявам с него, отпуска се и започва да ме къндърдисва, че слънцето винаги изгрива откъм източната страна. Пък не обичам такива разговори.

Пъпли нагоре по стръмнините керванът от думи, теглен от мислите и самозаблужденията, все нагоре и нагоре, теглят го покорните и лесните, и удобните, и все търси нови и нови да го подновят, пък няма...

А и върхът се не види никакъв.

Братя са хората помежду си, но ако са такива братя като отец Пахомий и моя ротен командир, отпиши го ти такова едно братство!

Телефонът звъни, звъни, та се къса, но ние седим на подновения чардак точно срещу църквицата, гледаме как се пързаят лъчите на слънцето, по преснопозлатеното кубе и не му обръщаме внимание. Нека си звъни, ако трябва да ни намери; това, което ни трябва, ние сме го намерили — цели две черничевы бурета от по петдесет кила вътре в тях намерихме и разговорът ни може да продължи. Така, но мене все пак ме дразни това дрънчене, предлагам на отца да вдигна слушалката, да попитам кой го търси и ако не му изнася, да не разговаря, ще кажа няма го, отсъствува и готово. Защото откъде да знаеш, може пък и мен да търсят, всичко се случва.

— Вдигнеш ли слушалката, ще те хванат — казва отец Пахомий.
— Когато някой те търси, търси те да те хване. Ако искаш, иди и вдигни, но да знаеш, че съм те предупредил.

Чоглаво ми е и не знам какво да правя. Блъскат се мислите в главата ми, някои от тях са съвсем правилни, други са луди, а все още не мога да ги разпознавам коя каква е. Замисля ли се, замисля се още повече и колкото мисля, толкова повече ми се мисли, въдят се като бълхи пущините, едната мисъл ражда десетина нови и само когато ги накисна с ракия, стават по-меки и по-удобни за пипане. Иначе бодат. Насмалко не загинах в тоя кладенец, но ето, дните се нижат, къса е нашата военна служба, ще трябва да се връщам — а къде да се върна? Аз съм човек, отлъчен от казармата, знам как се плаща всяко отлъчване и само в отец Пахомий ми е надеждата, но в него са и всичките ми страхове. Някога плашеха децата с дявола, сега нещата се извъртяха така, че най-много ни плашат с Господа Бога, ама не с него самия, а с вярата в него. Разчуе ли се, че съм прекарал службата си в манастир и съм се поддал на религиозната заблуда, край на следването — и на стоматологията, и на фармацията, и на медицината, и на всички мечти. Подобно боровите иглички и клетчиците на човека се подменят на две

години изцяло и за тия тридесетина, че и повече лета съм се подменил изцяло поне петнайсет пъти, нищо, следа не е останала от онова слабичко и нахакано студентче-сержантче, което съм бил, мъча се сега да го видя като себе си и ми е трудно, опитвам да го разбера и не мога, поне да ми е ясно от какво се е плашело и в какво е вярвало... А, да. Помня тия думи на Пахомий, но не помня по какъв повод са казани: „Аз, казваше той, в Бога не вярвам и щях да си паса добитъка на село и да бъда най-обикновен селянин. Но хората ме накараха да вярвам, като гледа човек какво става около него, не може да не повярва в Бога. Само един Господ може да оправи това, дето виждаме около нас...”

— Но нали той го е забъркал?

— Лошо четеш писанието, момче! Ако си чел, лошо си чел, или не си мислил!

— Добре де, има ли според теб Бог или няма?

— Ако да нямаше Бог, ти щеше да гниеш сега във водата на оня еее там кладенец, ясно ли ти е поне това?

— Да, ама мен ме извади не господ, ти ме извади...

— Е какво да ти обяснявам повече? Значи Господ има.

— Има те теб, не Господ. Какво го увъртаме? Това са просто случайности.

— Не мога да се разправам с теб. Ти си див човек.

— Добре де, обясни ми и ще повярвам.

— Ти обяснявай до утре на кравата, че има телефони, тя толкова и ще те разбере. Ти си говедо, вол, няма защо да ти обяснявам за телефоните. Нищо няма да разбереш. Хеле пък да не говорим за радиото. Как можеш да обясниш на кравата, че има радио?

— А как е възможно да има някои хора, дето го разбират, а други да не го разбират? Обясни ми това...

— Добре, според теб кое е по-първо — босотията на човека или цървулите му?

— Какво?

— Това. Дали първо са се родили цървулите; или първо се е родил босият крак на човека, дето плаче за цървул? Добре де, може ли да се роди първо хлябът, а после да се яви гладът или да се роди ракията, преди да ти се допие нещо такова?

— Много са ти глупави примерите.

— Глупави са, ама са си мои и са ми мили.

— Може да са ти мили, ама не разбирам смисъла. Какво искаш да докажеш с това?

— С това искам да кажа, че никой няма право да събува опинците на човека и да му обещава лачени ботуши. Нито да му взема водата, нито хляба, нито ракията.

— Какво общо има това с ракията? Искам да кажа — вярата с ракията?

— Ами то е, защото аз пия, а тебе те хваща, затова е. Там е писано: Господ Бог взе камшика и прогони търговците от храма. Това му е грешката.

— Това не бях го чувал. Защо?

— Там му намирам грешката. Като прогониш търговците, те плъзват по света и се размножават и сега виждаме навсякъде търговци. Храмът празен, а навсякъде търговия. Хората са търговци. Моят брат, дето ме гърми, и той продава — снаряди продава, души купува, гърми човека. Всички продават.

— А ти? Ти какво продаваш?

— Аз не продавам нищо. Аз мене си продавам. Ама не можеш да го разбереш.

— И какво съветваш да правим ние, хората? Да се оттеглим от света и да пием ракия, така ли?

— Ама и тебе си те бива. Някой ден ти можеш и ракията на хората да вземеш, защото на теб не ти се пие или защото смяташ, че така е по-правилно.

— Що, да не си прокопсал нещо от ракията?

— Демек ти, ако си един Исус Христос, ще прогониш кръчмарите и казанджиите от храма господен, така ли да те разбирам?

— В Исус вярваш ти, не аз!

— Пардон, пардон, дядовото, ама тук се хвана на въдицата. В Исус Христос вярвате вие, щото го гоните и искате да докажете, че отсъствува и го няма.

— А има ли го?

— Има го, зер... не, чакай. Не го има, а само се очаква.

— За Вечния съд, така ли?

— С Вечния съд се е започнало, дядовото, а после всичко ще стане кал и накрая ще се появи божият син, и накрая ще дойде Господ Бог, и тогава ще настане моето щастие...

— Твоето?

— Моето.

— Може ли малко повече подробности?

— Гледай сега... и не ме гледай като един прокурор, говорим си, няма защо да се ежим. Божието учение е обърнато наопаки. Всички чакате някакъв съд и накрая на всеки да се раздаде по едно парче правда, колкото се може по-тлъсто и мазно. Няма такова нещо, то е отминало и забравено. Сега трябва да дойде спасителят, но такъв спасител, който не гони никого камшик, никого не бие и никого не принуждава... долавяш ли?

— Това са измислици и пиански приказки...

— За теб са, за мен не са. И чудното е, че всеки го знае, всеки го очаква, но като не го вижда, отчайва се, пък то защо да се отчайваш? Не гони никого, не забранявай нищо и тогава ще видиш как Христос ще дойде...

— Извинявай, ама това е толстоизъм и попщина!

— Поп не съм, Толстой не познавам, само съм чувал. Но щом мисли като мен, поздравя го, мисли ли някой като теб, той ти е повече от брат. Аз едно говедо отгледах на тоя свят и то ми е уж като брат, но не го търпя, щото мислим различно.

— А мене? Мене търпиш ли?

— Ти си ми като братовчед, ама брат не си ми.

— Какво трябваше да му предам? — пита първият секретар на сутринта, когато се събуждаме от грозния глас на петела, дето всеки ден обещаваме да му чуем песента откъм тенджерата.

Отец Пахомий продължава да си държи филията хляб и да я помирисва. То и заслужава, килията мирише на ракия, на разляна трушия, на покапан с олио и сухи трохи от сирене вестник, дето е покрита с него масата. Изглежда, не е спал или е спал прав, защото тръсва глава и казва: „Попитай го да ти каже какво ще правите целия свят, когато го победите. Като прегазите Ламанша, като минете Андите и Кордилерите, като станат Англия и Африка социалистически...“

— Никой не си е поставял такава задача! — коригира го все още изпод одеялото първият секретар. — Не това е целта на социалистическата революция.

— Добре де, аз питам, след като победите, какво ще правите?

— Това са много далечни перспективи. Дай да видим сега...

— За мен не са далечни. За мен това е най-важното. Искам аз да знам какво ще му бъде на простия обикновен човечец, е като мен, е като той прост войник...

— Младши сержант — поправам го.

— Сиреч питам — каква ще бъде съдбата на отделния човек? Да ми отговори той на мен все така ли вие ще търсите с войска и авиация дали той не е побегнал някъде, а в същото това време той да се намира на дъното на един кладенец...

— Това е интересен въпрос.

— Да ми отговори. Да ми отговори и тогава ще му покажа войничето и ако даде същия отговор, спирам диспута и ще се обръсна и ще дойда под вашите знамена. Полковник ще стана. Може и генерал.

— Човекът тогава ще бъде...

— Няма да ми казвате какво ще бъде. Кажете ми какво е човекът сега.

— Но нали говорим за след победата!

— А кой ще прецени кога е настанала тая победа? Кой ще каже — от утре всички вълци стават овце, всички орли — врабчета и всички разбойници мигом се превръщат в самаряни? Да ми каже и ще отида да му измия нозете и с мека кърпа ще ги избърша...

Първият секретар се вдига, стяга колана на свлеклия се през нощта панталон, напъхва вътре ризата и отива някъде, знаем къде. Трябва да си навести невестата, не е лека и неговата. Какво ли ще ѝ обяснява?

Към обяд се връща от града и казва, че е постигнал известен напредък. Капитан старши лейтенант Младенов е съгласен да разговаря с брат си в присъствие на другаря първи секретар, сиреч в негово присъствие, но това трябвало да стане не в манастира, по възможност в комитета.

За жалост там не бях поканен. Не бях поканен, а напротив, късно следобед ме отведоха с джипката и ме върнаха в поделението, където не бях се вестявал цели двайсет дни. До края на службата оставах също още толкова.

Още на следващия ден ми дадоха взвода да го командвам, което ме зарадва и погълна, защото когато командваш толкова много хора, то и ти някак неусетно се извисяваш в собствените си очи.

Това или го имаш в кръвта си, или го нямаш. Какво превръща една сган и паплач в стегнат отряд, готов да мине през огън и вода и да изпълни върховния си дълг? Отговор: Волята на командира.

„Взвooooоод...“

Не съм решил още какво ще правя с взвода. Докато си лъсках чепиците, докато си пришивах двете гъсеници на пагона, докато се бърснех и миех, за да бъда максимум опрятен и за образец на подчинените, мислех големи тактически и стратегически неща: дали да ги прекарам през площада, или да ги нахакам в стърнищата и с учебна цел да разработим пълзешком с раниците, каските и оръжието, или как евентуално да комбинирам и двете неща, като през площада минем с бойна стъпка и отдавайки командата по време на движение „Взвooод, мирно! Равнение надясно! Ура!“, да пробудим тоя заспал град, да стреснем тая вековна изостаналост и да накараме еснафството да разбере, че живеем в бурна епоха. За жалост не може да се постигне всичко едновременно, пък и да се постигне, няма да смаеш никого, всичко е правено вече от сержантите преди мен, а роденият военачалник трябва да има свои неповторими хватки, нещо, което никой преди него и всички след него... Ох, много нещо бих дал, не мога да определя какво точно, но много, за да мога да изпитам още веднъж ония чувства, та нали затова съм се заел да размествам каменните пластове на съзнанието, обрасли с толкова ненужни треволяци и змии, докато разкрия чистия извор на оная радост, с която някога един младши сержант очакваше своя взвод да закуси, за да го емне и да го накара да почувствува волята на командира. И то не на кой да е командир, а на човек, когото до този момент са мислили за разпасан, несериозен, вятърничав, лишен от воински добродетели, дадени са ти само дванайсет бели часа да докажеш на какво си способен...

А пък не зная как да започна. Дали по трима в редица, дали по четириима? Ако са по трима, колоната ще бъде по-дълга, ако са по

четирима — ще бъде по-широка. Това никак не е маловажно, не бива да не отчитаме този момент — първото и челно впечатление, не е все едно дали срещу теб се задава тънка колона от по трима бойци, или значително по-широката от четирима. Ще опитам да ги направя бойно каре, шест по шест, но при това положение може да затрудним движението, а пък може би точно това е и целта на занятието. Ще ги измъкна по шест. Заслужават си го. Закусват вече двајсет и първата минута, това е нарочно, смятат, че пред сержант Иванов всичко минава. Лъжат се, ще видят днес бели вълци посред пладне.

Най-после. Емвам ги. И с песен. Опъват ми се и го чувствавам. Запяват и не спират, започват песента отново. Мислят може би, че ще изкарат целия ден така. Не зная точно командата за спиране на песен, затова ги спирам на място и ги оставям да си източат музиката, за да си подедем занятията нататък.

— Взвоод, лежешком за стрееее-лба!

Не искат да легнат на паважа, а и аз, изглежда, не съм ги разгънал във верига преди това, от това положение няма как да легнат, освен един върху главата или краката на друг. Следва поправителна команда:

— Взвоод, остаа-ви!

Не помръдват. Нито след първата, нито след втората команда. Това е страшен миг в живота на командира, мигът, когато усети, че сивата маса срещу него не му се подчинява. По-късно съм го изпитвал още два пъти — веднъж, когато ми се откачи щанга на кормилото и аз си въртя, а колата си върви както ѝ се върви, и втори път — при внезапно попадане върху заледен участък от пътя — пак така, аз си въртя, а тя направо към крайпътните дървета от двете страни едновременно. Страхотно усещане. Трябва да си много прост и съвсем шашкѐнин, за да мислиш, че ръководството на хора, военното предвождане е проста работа и се удава всекиму. Или го имаш в кръвта си, или го нямаш.

— Взвооооод.

Това е подготвителната команда. Виждам ги как се напрягат, как леко се наклоняват напред, готови всеки миг да потеглят, пълна газ на двигателите. При следващата, изпълнителната част на командата, трябва да поемат и точно тук е целият номер.

Повтарям я цялата.

— Вздооооод.

Напрежението се увеличава до неимоверност.

— Дзът!

Половината тръгват, половината чакат. „Дзът“ не е никаква команда, то е съкратено повторение на думата взвод — дзвод — дзът.

Чуват се псувни в строя. Ясно е по чий адрес. Ще има да си говорим днес по време на занимания, важното е веднъж да се излезе от града и да отидем на полигона. Ще ги поставя с лице към слънцето и ще им обясня, че когато един войник или група войници псуват своя командир, който и да било той, какъвто и да е, те псуват армията, знамето, командването, защото тук всичко е пронизано от една воля, аз може да съм никой, но когато ми е поверено командването, може да се стигне и до военен съд, затвор за неподчинение, а във военно време — и до разстрел. Никога преди това и никога по-късно не съм чувствувал колко вековна и неоспорима мъдрост има в решението на онези прославени командири, дето разстрелват пред строя един-двама нарушители на дисциплината за назидание на останалите. Иначе никога няма да се сложи край на тази страхотна разгащеност на народа и в частност на поделението.

— Напред, ходом марш!

И поправам в движение:

— Изправи редиците! Изправи редиците! Какво се мъкнете като свински черва! Раз-два, раз-два, раз-два...

Учестявам командата, виждам как започват да припкат, вече тичат, тичат, тяхната мамица, да видим докога. Лошото е, че и аз трябва да тичам с тях. Едва си поемам вече дъх, но ги гоня — да разберат, че служат служба, а не са на курорт.

— На място!

— Напред, ходом марш!

— Вздоод, мирно!

— Лявото рамо напред...

Кривуличат като камион в ръцете на пън шофьор. Виждам в последния момент как се понасят към една ученичка, момичето си върви най-спокойно в дясната половина на пътя, тоест отляво на колоната, и тия гадове искат да го прегазят, а после кой виновен? Когато са в колона, хората обикновено имат разум, доста по-малък от този на едно теле. Та ако ще да са не студенти, ами и академици —

всеки върви заедно с другите и знае, че не е отговорен за действията си. Нали така прегазиха детската количка наред площада и до днес се води следствие кой е виновен за случая. Много обиди съм понесъл в живота си, много лошабини видях и глад, и неправди, но няма по-голяма от тази, хора, дето са ти в ръцете и ги командваш, да ти се подиграват и да доказват, че си негоден да ги ръководиш.

— Възвoooд; кръгом...

Половината изпълняват, половината продължават. В резултат имаме точно на моста на Огоста една голяма купчина от желязо, зелени униформи и псувни.

Картината бе повече от историческа. Понякога се мъча да я забравя и не ми се удава напълно. Стоя аз там на моста, прибледнял и готов да обвиня целия свят за случилото се, защото ми беше повече от ясно, че единственият виновен е всъщност обвинителят, но от своя страна той няма друг защитник, ако тази маса се вдигне изведнъж и му потърси сметка за калпавото ръководство, ще го смаже като една малка гъсеница и затова аз трябваше да направя най-кавалерското: да защита беззащитния от гнева на пострадалите и помня как изведнъж и най-неочаквано се появи мисълта за дъното на кладенеца. За тия хора бях жертвувал живота си, да имат те вода да пият, с какво се отплатиха те и не ме ли изоставиха възможно убит и удавен в този кладенец, същите тия хора, тия приятели, тия колеги, тия другари, тия братя во Христе, тия съотечественици, в края на краищата — тия колеги сержанти, впрочем младши сержанти. Не са много щастливците на тоя свят, които могат да намерят на едно място всичките си потенциални убийци — аз подозирах всеки един поотделно и всички вкупом в бутането на камъка в кладенеца, — да ги строят, да ги поведат и да ги повалят на средата на площада.

— Стройсееее!

И те се построиха. Имаше двама понабучени от щикове, защото тогава бяхме на въоръжение на пушката винтовка образец 1890, подобрена 1930, трилинейна с боен щик — имаше и двама симуланти, но общо взето бойната единица показва завидна боеготовност. И може би аз щях да ѝ покажа останалата част от програмата си, ако в този момент не ми бяха отнели командването, за да го поверят на оня гадник, сина на големия началник, дето пак го

бяха довели да си изкомандва взвода и да се прибере в София по медицински причини.

Много вода изтече оттогава. И много реки пресъхнаха. Всичко тече. След моя гръмогласен провал като командир на бойна единица в оня половин ден, когато разбрах какво нещо е масата, лично мен ме избиха циреи и тръгнах да се лекувам. Писах се болен на следващия ден и си казах, че най-вероятно моят народ не е дораснал до мен, а на това отгоре добавих, че най-вероятно той никога няма да дорасте до това ниво. Натрих под мишницата си половин глава обелен кромид лук, вдигнах температура и останах да лежа в помещението и както и да гледам сега на този факт, трябва да призная — горд съм. Бях водил лошо, бях водил отвратително своя взвод и душата ми страдаше от това. Не са много хората, дето ще си го признаят честно пред себе си, докрай. Не ми стига това, ами и Наско, мой другар, той лежеше до мен по това време на бойната служба, ми каза: „Копеле, пази се и гледай никога да не ставаш офицер. Нямаш си представа как изглеждаше отстрани, когато командваше. Наполеон е нищо пред тебе, ти се вживяваш повече, отколкото трима генерали едновременно.“

В това душевно разположение бях повикан в канцеларията и другарят капитан старши лейтенант Младенов ми каза да седна срещу него, предложи ми от своите цигари и каза, че иска да си поговорим. Най-свободно. Като другари.

Както вече казах, тогава ние бяхме млади. Бяхме много млади. Още се вълнувам от радостта, която ме обзе тогава — командир, зрял човек, три звезди на пагона, а иска да говори с мен. Доверието задължава, и то неимоверно много. И да бях имал някакви други мисли и възгледи, всичко се изпари и бях обхванат от такова уважение, че след като запалих цигара от неговите, съм я оставил в пепелника и развълнуван съм запалил още една и по едно време видях, че в снаряда-пепелник димят три мои цигари. И сега не мога да си спомня без вълнение за това доверие.

Първият въпрос на другаря капитан старши лейтенант беше мога ли да му разкажа какво сме правели по цял ден в манастира и опитвал

ли се е отец Пахомий, калугер и игумен на манастира, да ми проповядва религиозни възгледи. Моментално си отдъхнах, защото отначало мислех, че ще ме разпитва за злополучното водене на взвода през града и за меллето, дето направих на моста на Огоста. След това си спомних колко пъти баща ми ме е бил и ме е съветвал да не говоря, преди да обмисля; да си дам вид, че съобразявам, да преброя до десет, дори до сто и тогава да отговарям и затова казах на другаря капитан старши лейтенант:

— Дайте ми време да помисля.

— Помисли — рече той, — обаче преди да помислиш, отговори ми ясно и по войнишки: да или не.

Отговорих ясно и по войнишки:

— Съвсем не!

— А тогава можеш ли да ми разкажеш какво правехте през това време, докато теб те нямаше?

— Пиехме ракия.

— А да сте говорили нещо срещу народната власт?

— Позволете да помисля.

— Помисли си колкото щеш, но искам да ми отговориш ясно и по войнишки: да или не.

— Съвсем не.

— А на религиозни служби присъствувал ли си?

— Съвсем не.

— Как така съвсем не? Той прави религиозни служби, а ти не присъствуваш!

— Той съвсем не прави религиозни служби.

— А какво прави?

— Пие ракия.

— Кажи ми какво мнение имаш за него?

— Смятам, че той е строг, но справедлив.

— А да се е изказвал против армията или главното командване?

— Съвсем не.

— Помисли, помисли!

— Той само за вас говореше, как ви е отгледал от мръвка месо и ви псуваше, много ви псуваше, когато гърмахте срещу манастира...

— Значи, псувал, така ли? А как ме псуваше?

— Ами както се псува.

— Ей това ще го напишеш. Искам да го има написано. Той мен ще ме псува на майка, а аз ще го оставя и няма да му гърмя, така ли? При първи удобен случай ще го срина аз него, със земята ще го изравня...

— Само че той ви псуваше, след като стреляхте...

— Браво бе! След като съм стрелял. Искаш да кажеш, че преди това не ме е псувал! Човек, който може да псува един офицер от Българската народна армия независимо кой е и какъв е, псува цялата армия. За такива аз нямам друг разговор освен оръдието!

Другарят капитан старши лейтенант Младенов говореше съвсем сериозно. Той беше убеден в правотата си. По всичко личеше, че не са толкова много нещата, в които вярва, и затова държи на тях, както днешните майки държат на своите деца единачета.

— Това не е човек, това е най-големият класов враг, който сме имали. Той по силата на своето положение познава много наши отговорни другари и видни функционери. Обаче голяма част от тях по един или друг начин бяха разобличени. Те бяха разобличени, а той си остава като масло над водата. Рано или късно обаче историята ще си каже думата. Той е най-големият враг на нашите мероприятия. Ние не можем един кулак, един гад да демаскираме и разобличим, защото от своя страна той веднага отива в манастира, а оня крастав калугер звъни нагоре и решенията се сриват. Сега той е довел нещата дотам, че лично първият секретар на околийския комитет на партията иска да ни урежда срещи и да водим разговори на високо равнище. По мое мнение господин Пахомий и него е оплел в своите нишки и го води към компромис. Затова искам да поговорим с тебе задушевно и да ми кажеш как стоят нещата откъм неговата позиция. Какво според теб иска да говори той с мен?

— Не ви ли казаха?

— Не.

— Той иска да ви попита какво ще правите, след като социализмът победи по целия свят.

— Каквооооо?

— Ами това каза пред другаря първи секретар. Какво смятате да правите след победата.

— След победата на мястото на стария прогнил строй ще възникне съвършено нов и справедлив строй без попове и без

експлоататори.

— Е, той точно това искаше да пита — доколкото съм го разбрал, де — как така и от кой момент нататък всичко ще бъде ново...

— Не разбрах. За какъв момент...

— Вижте, другарю капитан, те си говореха много и доколкото мога да преценя, въпросът е в това — от кой момент нататък ние ще станем добри и великодушни, след като сега сме... как да ви кажа...

— Говори, говори, най-спокойно, нали казах да си говорим откровено?

И нека ми прости паметта на баща ми, но в този момент забравих неговите предупреждения, започнах аз да говоря, без да мисля, и казах повече, отколкото трябваше да се каже. Главно за кладенеца казах. За одеялото казах, за мечката, за съпротивата на взвода и всичко, което ми дойде на ума — и което сега не идва. Беше славна и невероятна смесица, имаше моменти, в които се слушах отстрани и си се възхищавах, без да си давам сметка, че не всичко от казаното е мое, като че беше някакъв панаир — въртележки, балони, халва, стрелбища, циркове, животни, кебапчета, — имаш чувството, че е твое, защото ти си площадът, на който е разположено цялото това чудо. От време на време другарят капитан старши лейтенант Младенов ме възпираше:

— Няма ли да млъкнеш?

Аз обаче не млъквах, защото не знаех вече къде се намира копчето за спиране, ръчката или педалът, беше ми все едно — да си мисли каквото ще, в края на краищата не говоря аз, неговият брат говори чрез моите уста, аз само повтарям чуждите думи. Ама не бяха само чужди.

По едно време видях, че другарят капитан старши лейтенант се хваща за кобура и аз не можех да не оценя неговия жест. А когато той извади своя пистолет и започна да проверява патроните един след друг и да ги нарежда отново в пълнителя, сниших полета на мисълта до приземяване и рекох разумно:

— Разбира се, те казаха и други неща, но аз не мога да помня всичко.

В този момент телефонът позвъня, чу се отсеченото „Слуша старши лейтенант Младенов“, последва пауза, на няколко пъти моят взводен командир се опита да каже нещо и когато най-после

разговорът свърши, той сложи слушалката, а от челото му покапаха няколко едри капки пот.

Няколко дни по-късно разбрах съдържанието на този разговор. Моя взводен командир го отзоваваха за мирен труд. Имаше едно такова разпореждане на Министерския съвет — всички закъсали стопанства, останали без кадри и ръководство, имаха право да си посочат най-издигнатия и най-надежден ръководител и да си го получат обратно, за да подпомогне материалното укрепване на трудово-кооперативните земеделски стопанства.

Разправят, че другарят капитан старши лейтенант се явил с изваден още пистолет при другаря командир на полка и му казал, че знае кой стои на дъното на тая мръсна маневра, ще стреля втори път по манастира, та ако ще след това и да го разстрелят. Другарят командир го гледал вяло и апатично и го посъветвал да не се явява в такъв вид пред началника си. После го поканил да седне, попитал го какво толкова е станало и когато нашият взводен командир му обяснил, че го отзовават за работа на село, където той не е стъпвал барем десет години, ако не и повече, другарят подполковник го успокоил окончателно, като казал:

— Никой не те разбира по-добре от мен. Защото и мен също така ме отзовават. А сега си свободен да си вървиш. Марш от главата ми, докато не съм извадил и аз пистолета.

Те бяха млади хора всъщност. Като си помисля — не ще да са имали повече от тридесет, тридесет и пет години...

Много млади бяхме тогава.

Същия ден другарят капитан старши лейтенант Младенов се явил в общината на своето родно село — ако не ме лъже паметта Безденица или Криводол, без да твърдя с положителност, — за да поеме управлението на селскостопанските работи. През всичките тези години, в които младият офицер е крачел към окончателната победа, селото било успяло да си издигне нова сграда на общината, на стопанството, да си покрие площада с мрамор, да издигне две арки на входа и изхода към Враца и Оряхово и да си остави кравите без гледачи, а останалия добитък да изколи. Картината била до неимоверност различна от оная, която всеки един от нас помни и пази и бог да ни пази от мига, когато се наложи да сравняваме милата картина на онова, което си спомняме, с тая, която съществува в момента.

Гнездо и крепост на народната власт, селото било известно с това, че гласува винаги до осем часа сутринта на изборния ден, при това сто и един процента за кандидатите на Отечествения фронт, обаче дори и кравите му вече не искали да влизат в блоковете, задушени от глушина и алени макове, наглед красиви, но съвсем безполезни цветя, особено когато се намират wśród ръжта или пшеницата. Селото било в състояние да раздаде алени макове за цялата Западна Европа, но не и да прибере пшеницата, та да се изхрани, в случай че престанат да му карат хляб, масло, мляко, и скубани кокошки от града. Сега тази картина най-последно трябвало да се дорисува, и то така, както пише за нея по отчетите и поемите. Дисциплинираният и честен български офицер, който нямал време дори да сдаде униформата и оръжието си, тръгнал да търси из канцелариите някой, от когото да вземе в ръцете си кормилото на управлението, но такъв нямало. Нещо повече: в кабинета на председателя на стопанството той видял с очите си една мургава жена, която перяла пеленките на малкото си мургаво дете и наливала горещата вода от печката, запалена посред лятото, в коритото с

помощта на кристална купа, получена от някакъв побратимен колхоз в Украйна — тогава тия работи точно се започваха.

Другарят председател Младенов извадил пистолета си и почистил кормилото на управлението на селскостопанските работи от пелени и корита, но от това работите съвсем не потръгнаха, както не тръгва и закъсалият в тресавище камион само от това, че ще му оправиш волана и ще съединиш клемите на клаксона. Същата вечер се наложило новият председател да води кравите една по една да ги пои на реката — едно нищо и никакво разстояние, но когато го извървиш двеста и осемдесет пъти, работата става друга. По този именно път младият и честен иначе офицер започнал да си дава сметка, че победният ход на революцията си е победен ход, но крайната победа се отдалечава някъде в безкрая, щом всички, дето трябва да я поддържаме, я поддържаме по тоя начин.

Като напоил кравите, нашият бивш взводен командир се сетил, че те трябва и да ядат, затова позвънил в поделението и помолил някакъв свой приятел да дойде на помощ. Приятелят веднага се отзовал и късно вечерта три бронетранспортъора цъфнали на мраморния площад, но това не спомогнало много кравите да престанат да мучат от глад. Бронетранспортърите се върнали точно така, както се и появили и нямало кого да стреснат те в нощта, защото наличните десетина бабички и старци били отишли на събор на манастира „Преображение Господне“ — женски манастир, за него може да се пише отделна епопея, там пък имало само две сестри калугерки. Тези две бледи и прозрачни същества по цял ден се борели помежду си коя от тях да стане игуменка и затова манастирчето светело от чистота, но поради липса на поп не можели да служат богу, защото и нашата, и всяка от сега съществуващите религии забранява на жената да припарва около олтара — църквата май никога няма да дозрее до еманципацията. Затова сестрите бяха довели отец Пахомий да им отслужи службата и да прогони подивелите котки, дето се били сврели в олтара и си живеели необезпокоявано.

На другата сутрин, празника Преображение, бабичките били сгачени на самото местопрестъпление, бронетранспортърите спрели пред манастирския зид и всичките бабички били натоварени и върнати на село да си издоят кравите.

Капитан старши лейтенант Младенов обичаше своята родна земя, както всеки честен офицер, ако не и повече. Но и земята, както и жената не обичат да бъдат обичани въобще, а за конкретна и всекидневна обич към земята Дичо Младенов не бе подготвен. Сега в изпълнение на заповед той трябваше да я обича точно така.

Прибързахме, като казахме някъде по-напред, че селото бе мъртво. Животът му се поддържаше от бабички и старци, а също тъй и от приходящи селяни, които идваха да се напият и да положат фуражките си — пожарникарски, офицерски или кондукторски — по веднъж в събота и цял ден в неделя, след което отлитаха, както гълъбите отлитат от клона на дървото, на което са се излюпили. Те също бяха обичали земята си, а сега ѝ бяха изневерили с тролейбуси, пожарни коли и поделения.

Капитан старши лейтенант Дичо Младенов извади от личното си куфарче и вещевата торба бръснарските принадлежности и ги сложи под голямото черничево дърво в двора, където бе закачен ръждясалият умивалник, останал кой знае от кои времена и епохи, отчупи клонче, закачи там и огледалото си и започна да ръководи селото. Целия си съзнателен живот капитан старши лейтенантът бе отдал на дисциплината и сега трябваше да види с очите си и да проумее колко маловажно нещо може да бъде тя при определени условия. Най-голямата грижа за него бе скотовъдството, в смисъл животновъдството, по-точно онези двеста и осемдесет крави, дето бяха оцелели при кооперирането и масовизацията на селското стопанство. Капитанът знаеше, че незаменими хора няма и че най-ценният капитал за нас са хората, а също така бе дълбоко убеден, че частното стопанство ежечасно и ежеминутно стихийно ражда капитализъм и всичко, което миришеше на оборски тор, мляко, вълна, земя и реколти, причиняваше дълбока погнуса в душата на офицера, но, от друга страна, заповедите се издават затова — да бъдат изпълнявани. И той изпълняваше заповед. При бойни условия или близки до бойните офицерът трябва да върви

начело на своето поделение с револвер в ръка. Револвер той имаше, но не знаеше пред кого да тръгне и накъде да върви. Идват и такива моменти в живота на човека и те са много неприятни.

Сега повече от когато и да било той чувствуваше, че може би единственият, който би могъл да му помогне, е неговият брат, и също така знаеше, че по-скоро ще се остави да бъде заклан на дръвник, отколкото да разговаря с тоя вмирисан поп или калугер, което в края на краищата е все едно. Капитанът нямаше много убеждения и затова наличните бяха твърди и непоклатими. Не трябваше да се мисли за брат или за бог, трябваше да се оправя при наличните условия. Условията вече ги описахме, те бяха по-скоро никакви, отколкото каквито и да било. Единственият що-годе свестен човек в селото бе разсилният или кой знае какъв при общината — човек, ошашавял от фашистки побоища в мазата на същата тая община по време на голямата блокада през 1943 година, но и с него нямаше какво да се говори толкова много, защото обикновено той не разбираше, а и да разбираше, не отговаряше на онова, което го питат. Само метеше непрекъснато, пръскаше паркета с вода и пак метеше, заповеди не изпълняваше и никой не можеше да му каже нищо, защото в селото нямаше човек, по-жестоко малтретиран от него, при това малтретиран за права бога и погрешка — взели го за някой друг.

Нямаше кому да се издиктува даже и едно писмо, наложи се сам да започне да се обучава в машинописно умение. Това в някоя степен го развличаше от невеселите мисли, в чийто плен се намираше кажиречи по цял ден, та даже и нощем.

Тук бе ходил от порта на порта и бе убеждавал — както се оказа според най-новите публикации — с оръжие в ръка хората да влизат в кооперативите. Борба бе това — за възтържествуване на кооперативния строй. Баща му е бил човек беден, а следователно и честен, това му помогна много да превъзмогне заблудите на собствеността и го дразнеше, дето останалите селяни се възпротивяват и правят точно обратното на онова, което пише по книгите и за което се говори по радиото. Хората не желяеха така страстно своето светло бъдеще.

На седмия или осмия ден, откакто зае новата си длъжност Дичо Младенов, една от кравите навири опашка или по-точно пощръкля. На младия офицер и без това му бе причерняло пред очите и без да мисли много, извади своя боен другар от кобура и след като изстреля целия

пълнител подир нея, удаде му се най-после да я успокои навеки. Още същата вечер кравата посети за първи и последен път ресторанта на хоремага в селото и събра пияниците и бившите селяни около себе си и по своему ги сплоти. На другия ден капитан старши лейтенант Младенов замина за града, защото бе останал без боеприпаси и там от дума на дума доби кураж: бяха отзовани по родните им места и други негови колеги, а това вече спомогна той да се окуражи донякъде.

Сталин е казал: безизходни положения няма и още е казал, че трудностите са затова, да бъдат преодолявани. Положението бе почти военно; тази разгаченост, която само цивилните са способни да предизвикат, трябва да се оправи с желязна ръка — и ще се оправи. Обещаха му някаква кола, за да се свързва по-лесно с града, защото телефонната връзка не може да бъде така ефикасна, както е живата връзка. После разговаряха с началник-щаба на поделението и той се съгласи, че това е наистина интересно и си заслужава да се опита — да се проведе едно свиждане в селото. Достатъчно е да се отдели една рота или например две роти, три вече са много, да се откарат в селото войниците, да съобщят на своите близки, че могат да ги посетят както в събота, така и в неделя. Достатъчно е след това да се намерят кирки и лопати, друго не трябва — докато чакат часа на свиждането, близките и роднините на войниците могат да изкопаят ония сто и петдесет метра изкоп, за да се свърже говедарникът с водопроводната мрежа на селото и добитъкът да се пои, без за това да е необходимо да бъде воден на реката. При нужда могат и вада да изкопаят до говедарника и да доведат вода от реката — въпрос, който ще бъде решен на място. Наистина безизходни положения няма.

Тази вечер капитан старши лейтенант Младенов за пръв път се почувствува окрилен, верният път бе налучкан и по някаква кой знае каква връзка в съзнанието му си спомни, че в това село той има още един брат — тежкият алкохолик Личко. Предната вечер, когато изядоха кравата, той бе стоял цяла вечер на тезгяха и бе псувал армията, която стреля крави. Сега му дойде наум, че е време това говедо да бъде поставено на място. Отиде в къщата му и го арестува, а това вече бяха мерки, реални мерки по оздравяването на климата на село.

Законната съпруга на първия секретар другаря Михайлов, ако все още си спомняте за него, бе решила да постигне своето щастие дори и с насилствени методи и да го реабилитира, пишеше жалби и доноси срещу законния си мъж. Жалбите бяха добре написани, законно мотивирани и правилно адресирани с копия до горе и до най-горе, пишеше ѝ ги адвокат. Адвокат ѝ бе намерил стария фелдфебел Георги Безденишки — войник от някогашна негова рота. Но да реабилитираш щастие е почти като да залепиш нежните листенца на една разцъфтяла слива през август и да я направиш дъхава и бяла като през май. Не че не може, ама колко лепило е потребно...

В резултат на едно такова жалбодонесение на Марин Михайлов бе забранено да спи в кабинета си в комитета. Друга жалба му пресече пътя към светата обител „Три светители“ и без да изпадаме в повече подробности, можем да кажем, че по това време бледият и объркан секретар мразеше еднакво силно световния империализъм, Уолстрийт и жена си, а това вече може да обясни донякъде объркания ход на нещата в този район. Ако се вярва на пресата от ония времена, селяните ни се надпреварваха да жънат и копаят, да плевят и прибират реколтата, като я предават на държавата още същата вечер или рано призори, покачени върху камиони; отпред на камионите — подходящи лозунги, а под лозунгите обезателно акордеонист и пеещи девойки.

Но бяхме млади. Бяхме много млади.

Йеромонах Пахомий продължаваше през всичкото това време да си пие ракията, воден само от някакъв страшен страх да не изтрезнее някой ден, като всеки ден си обещавахе това да бъде следващият ден. И го желаше той ден, и страх го бе, защото знаеше много хубаво, че ще трябва да се дава сметка за изпитото. Когато прекаляваше — а понякога се случваше и това, — йеромонахът обличаше генералската униформа, защото имаше всякакви, това съм го виждал с очите си, даже и пожарникарски шлем притежаваше той, и се разхождаше из двора или сядаше усмихнат на огромното дъбово стъбло, повалено за скамейка пред вратата порта на светата обител. Понякога пианството му го водеше дори и по футболни мачове и тогава той биваше рефер, при това много справедлив рефер, но обикновено се покайваше и се заключваше в някоя килия, хвърляше ключа навън и горестно се каеше за волния или неволния грях. Понякога публиката го биеше и това се съобщаваше по радио Би-Би-Си, но в съвсем друга светлина. След всяко подобно нарушение на светия обет обикновено пристигаше волгата на Синода, но после си отиваше така, както е дошла, без да промени световния ход на нещата.

При това той обиждаше инспектиращите го, защото не можеше да не ги обижда, както и те не можеха да не го инспектират. Странен бе този монах, много странен и това е най-меката дума, която ни идва сега на езика.

— Иде ден и той ден вече е дошъл... — бърбреше понякога Пахомий несвързано.

— Кой ден? — ще го запита изненадан инспектирацията синодален старец.

— Какъв ден? — ще се сепне монахът.

— Ти каза, че иде ден...

— Не знам, не знам, знам само — иде ден. Иди си, не чакам теб, чакам деня...

— Говорим сега, че ти срамиш сана си и светата църква покриваш с позор...

Пахомий бе в състояние да изслуша с наведен поглед и подсмърчайки цялата проповед на инспектирация, след което или започваше да говори нещо друго, или вдигаше телефонната слушалка и казваше някому: „Бе какво е това говедо, дето сте ми го пратили тука?“ И когато инспектирацията смутен казваше на слушалката „Да, слушам, добре, добре, тръгвам си“, Пахомий го изпращаше нерядко с кошница грозде или поне орехи или диви круши, а понякога му даваше и одран заек да си отнесе, като не забравяше да му рече накрая: „Иди си и просто да ти е, иди си миром.“

Явно бе силен и обладаваше някаква неведома сила този огромен мъжага, но и най-силните си имат слабото място, а ракията може да бъде такова и е.

Йеромонахът отдавна бе започнал да вижда мишки и змии по стената, но като не се страхуваше от тях, те се скриха там, откъдето са дошли, сега вече — ако читателят се съгласи — бе започнал да вижда нещо още по-страшно: бъдещето виждаше йеромонах Пахомий. Като непочистено зърно, като златна руда, примесена с кал и ненужни камънаци, се сипеше речта му, но вътре блестеше онова, което струва повече от всичко и само дето нямаше кой да отдели едното от другото.

„Нямаш ти никакво право да ми говориш за Бога, бог си нямаш и ти, както си нямам и аз, и на тая нива си толкова потребен, колкото и аз, но поне защо искаш да си вреден? Кой ще учи хората на добро? Който е извадил нож. Кой ще ги учи да си орат нивите и да пасат добитъка? Такива като брат ми, дето не са посяли в тоя живот и една шепа зърно. Малки дяволи, тръгнали да гонят големите дяволи, не за да направят хората ангели, ами самите те да станат големи и по-големи от тях. Вижте си делата и тогава елате да учите отец Пахомий на ум и разум. Какво си ти бе, мекере? Има ли някой, от когото си по-добър, та да ти кажа «добър ден», и не си ли само по-хитър от околните, и не дойде ли да наставляваш човек, когото нито знаеш, нито познаваш, само защото ти е казал прави това или прави онова онзи, дето ти дава да се возиш на тая кола? Че ти си бетер от най-лошото бре, маскара, щото си готов да станеш владика, щом остане празен владишкият трон, а не си бил нито послушник, нито монах, нито свещеник, ама ако те накарат да станеш главен мюфтия — и главен мюфтия ще станеш, ако

ти кажат да бъдеш главен равин — и главен равин ще станеш, само да си главен. Какво ти е божественото, та си седнал да ми говориш в какво съм прегрешил пред бога? Мишка ми се виждаш ти на мен, плъх ми се виждаш и навсякъде все това виждам — мишки, мишки и плъхове, поганци и поганци и нищо друго освен поганци, щото поганецът нито жъне, нито оре, нито сее, нито копае, а само иска да бъде на трапезата пръв и нищо друго. Марш оттука. И да му кажеш на владиката, че ще му откъсна и на него ушите, ако те прати още веднъж пред очите ми. Вземи тия орехи и иди си миром“.

Въобще православието не е много силна религия. Това не се оспорва от никого, макар да се признава крайно неохотно.

Един прекрасен божи ден пред манастира спря голяма бяла кола с три червени кръста — по един на вратите и един отпред на мотора. Изведоха отец Пахомий, но дълго не можаха да го вкарат в линейката, защото той се бореше и искаше да го пуснат, за да целуне кръстовете. Пуснете ме бе, вашата мамичка, нека и аз се поклоня, нека целуна тоя единствен кръст, дето и вие вярвате в него, и всички вярват в него и дето за нищо няма да ви помогне. Кръстът е разпятие, поганци такива, а не е бинт и йодове за превързка, на кръста не се превързва и клизми не се правят на кръста — там се страда.

Като целуна и трите кръста, а за оня отпред на мотора трябваше бая да се повдигне, за да го стигне, отец Пахомий си влезе най-кротко и спокойно в утробата на линейката.

Чернодробните му проби дадоха смайващи резултати. Колкото и неподготвен да бе, управителят на болницата, главен лекар и пишман интернист, та на това отгоре и комай единствен лекар в цялата болница, трябваше да признае, че такова нещо не е допускарал и насън. Отец Пахомий, тая мелница за алкохол, тая фурия на ракията — и съжالياваме, че не разполагаме с точните данни, това е много интересно, — бе здрав като новородено бебенце, сред тях е кошунство да се говори за цироза. Но какво става с така наречената алкохолна лудост или делириум тременс? Тук положението бе още по-объркващо.

— Момче — рече строго монахът, когато лекарят го караше да си пипа върха на носа със затворени очи или да си среща показалците. — Не се грижи за мен, за себе си се погрижи. Като сега те виждам как ще се бориш да вземеш вилно място край манастира и няма да ти мигне окото да крадеш камъни от оградата за основи на къщата. Ясен си ми като бял ден...

Монахът пророкуваше безпогрешно. Наистина сега, когато вече не сме толкова млади, а, напротив, сме напълно зрели, можем да се опитаме да видим къде е тоя стар, горял, пален и обстрелван манастир. И какво ще видим? Нищо няма да видим, защото плодната му земя

отдавна е вилна зона на селото, а в селото се шият брезентови покривала за леки коли и се произвеждат още гребенчета и огледала.

Прав бе тогава старецът, но колко ти струва тая правота! А поспециално за лекаря — той наистина си направи вила, но не живя в нея, в затвора живя той през времето, което последва другото време, когато работеше в една външнотърговска централа за внос-износ на сечива и селскостопански машини. Пък там бе отишъл заради бабалъка си, но това е друга и много по-късна история. Може да се каже, че така му отмъсти медицината, с която той живееше незаконно и без любов. Пък може и да не се каже нищо повече.

За да си отмъсти или за да провери какво ще стане, или и за едното, както и за другото, лекарят го изпрати да му треснат два-три шока, това укроти за известно време стария монах, с дни после той стоя загледан в една точка и тогава се оправи съвсем.

По същото това време галената щерка на бай Георги Безденишки изкупуваше своя грях в любовта като санитарка в болницата...

... та мигар дотука я докара ти, Господи. Демиург на всичко Ти, който сътвори чудесата на тоя чуден свят и накрая направи най-голямото — отучи ни да се учудваме на каквото и да било, прости колегиалното потупване по рамото, но сигурно така е с всяко творчество. Създаваш видимия и невидимия свят, измайсторяваш птици и хора и после се оттегляш да се чудиш на делата им, влизам ти напълно в положението. Знам, че не те ти пречат, не те, децата си ти винаги ще обичаш, но делата им, Господи — това е, което ти пречи, не те самите. Значи любимата девойка, сляла случайно и по твоя воля съдбата си с тая на Марин Михайлов, сега вече е санитарка. Де да видим какво ще стане нататък. Да не се правим на шокирани от това обстоятелство, защото истински шокиран бе отец Пахомий, и нека проследим какво стана след шоковете.

— Какво гледаш, отче? — запита младата и приневолена санитарка, когато отецът си повдигна краката, за да измие тя циментовия под под тях.

— Няма небе. Небе има, звезди няма.

Тя погледна към тавана неволно и видя, че наистина там няма нито небе, нито звезди.

— Е, не мисли за това.

— Дай — рече той и посегна към легена с мръсната вода.

— Недей, аз...

— Дай, дай...

— Какво искаш?

— Искам да ти измия краката.

Изплашената жена хукна по коридора, отец Пахомий грабна легена и тръгна подире ѝ и понеже болницата беше една такава, кажи го никаква, нямаше нито мрежи, нито решетки, нито нищо, най-обикновена болница, отец Пахомий се появи на улицата с олющен леген под мишницата, крепеше го да не се разплиска и вървеше загледан в бъдното. Арестуваха го — друго не можеше и да се очаква при такова положение на нещата, но го пуснаха заради брътвежите му. На дежурния той каза нещо, дежурният го каза на началника си, а началникът каза да оставят човека да си върви по пътя. На този етап бе достатъчно Марин Михайлов да се обади и да каже да не го закачат. Нямаше намерение да дразним напразно любопитството на читателя, ще кажем само, че старият монах знаеше много неща и много имена. В замяна не искаше нищо, освен да го оставят да си върши работата. Работата му беше да спира хората и да предлага да им измие нозете. Кротка лудост. И колкото и скептично да е настроен по отношение на съвременната медицина нашият читател, молим го да повярва, че с помощта на електрошоковете един буен луд може да бъде направен кротък. А това засега е комай и единствената задача на всички науки — да направят хората кротки. Истина, истина, ви казвам. Който не вярва, може спокойно да продължи да дъни ракията и да си мисли каквото ще по проблемите.

И точно там, където след години щеше да се издигне неговият скромнен, но внушителен паметник, отец Пахомий приседна върху един зеленияс камък — такива камъни имаше колкото щеш тогава — и зачака мющерии. Досуц като ваксаджия, но не лъска обувките, а мие краката. Повреди ли се веднъж мисловната апаратура на човека, можем да очакваме какви ли не комбинации между нейните скачени вече неправилно проводници, кабели, тръби и съединения.

— Ти да не си нещо Исус Христос, дето миеше краката на учениците си?

— Не познавам такъв. Познавам баща ти и съм го отървавал от затвора. Ела да ти измия краката. Всичко ти е фарси-фарси, само краката ти са мръсни и носиш кал навсякъде.

— Кога бе, кога си отървавал баща ми от затвора?

— Ще ти го кажа, но нека се дръпнат другите. Да не те излагам.

В това отношение бе явно безпогрешен, нямаше фира. Всичко му бе повредено, но ей такива неща помнеше, а и нещо друго: като да му се бе появила някаква неведома дарба свише. Излизаше, че познава хора, за които смело можеше да се каже, че не бе срещал преди това. Нещо се бе развързало е електрошоковете, но пък в замяна на това нещо се бе свързало яко и необяснимо. Засега може да се каже, че в мрачните години на монархофашизма много хора, всякакви хора бяха посещавали манастира и бяха намирали подслон зад яките му, макар и обстрелвани напоследък зидове. Тези хора се познаваха помежду си и затова не бива много да се чудим — след отец Пахомий вървеше един формен милиционер и още двама цивилни се навъртаха в близост. Някаква неясна, но предполагаема сила се грижеше за него и засега тази грижа се изразяваше в много надеждна и солидна охрана. За обич и признателност е много пресилено и глупаво да говорим, но хората, които познаваше отец Пахомий, на свой ред се познаваха помежду си и се *съобразяваха* един с друг. Това засега комай е достатъчно, понататъшният ход на нещата може да хвърли още светлина по въпроса за онези, на които още не е ясно.

— А защо все пак ти миеш краката на хората?

— Е, толкова ли не можеш да съобразиш?

— Кажи да видим.

— Ами като вървят хората един след друг, един след друг, нали се вдига много прах и много кал? Където вървят всички, е много кално и аз затова искам да им измия краката. Като ти измия краката, можеш да влезеш в царството божие, а таман сега, като няма бог и той си е оставил царството на хората, таман сега е моментът да се завземе. Четете какво пише другарят Сталин, той пише много напоследък.

— И какво пише той?

— Непогрешими хора няма. И незаменими хора няма. И хора няма.

— А какво има?

— Има маси. Маси, маси, маси. Това има. Другарят Сталин е изпратен да преведе хората при Бога, защото те са мръсни. Като ги заведе там, тогава всички ще бъдат щастливи. Умрелите хора никога не

са нещастни, четете другаря Сталин и ще видите. Това са божии жетвари, те му прибират на Господа Бога Реколтата...

— Кой са те?

— И Хитлер е жетвар, и Сталин е жетвар, и Господ на такива се надържа най-много!

По-късно разговаряхме с един от охраната на отца — той ми довери, че в някои моменти го е сърбял пистолетът да очисти на мястото му тоя умопобъркан поп, но, казва, единственото, което ме задържаше — исках да чуя още нещо, за да разбера нишките на заговора, щото ясно като бял ден си беше, че това е империалистическа агресия и агентура на Империализма. Даже на няколко пъти му дадох да ми измие краката, но на мен не каза нищо, само рече: „Прости им, Господи, те не знаят какво вършат!“ За смях ме направи, но пак се стърпях. Стърпях се и го попитах: ти защо поставяш на една терзия другаря Сталин и Хитлер бе, бако? И какво ми каза той? Каза ми: „Не споменавай напразно името на Господа Бога. Сталин е Бог, хората бяха забравили страха от Бога, сега имат страх Сталину и значи той е Бог. Той направи най-страшното царство, по-страшно не е имало и той именно ще направи хората добри. Истина, истина ви казвам — Христос не е вкарал толкова много хора в правата вяра, колкото хора ще вкара тепърва другарят Сталин, и затова аз ви мия краката, иде, иде царството Божие. Милиони са вече там, милиони и милиони и ако не повярвате и вие ще отидете там. Сталин е най-големият божи човек, кажете го, където искате, ако искате и на другаря Червенков кажете, много здраве от мене — кажете, че аз съм му го казал, ние с него сме разговаряли по тия въпроси“.

Тези слова, произнесени от устата на един налудничав монах, са страшни дори и сега, толкова години, след като той лежи укротен в паметника си, по-право — лежи споменът за него.

Седмица по-късно Дичо Младенов вече виждаше, че не само вражи, ами и никакъв друг крак не иска да стъпи на тая земя, и остави това, ами няма кой да напои добитъка, а като пискюл отгоре — повикаха го в околийския комитет на партията да го газят по въпроса, защо е прогонил циганите от селото. Капитан Младенов не обичаше циганите и това бе неговото слабо място. Истински воин и патриот интернационалист, той не можеше да забрави, че като малко дете е бил гонен от цигани, а веднъж даже го крадоха от къщи и шашавият му брат, калугерът Пахомий, бе ходил с брадва и магаре да го освобождава. Това, разбира се, не оправдава чувствата му, а само ги обяснява донякъде. И сега, когато видя, че в кабинета му са се настанили миндиани, той, фигуративно казано, грабна бича и като Исус разгони търговците от храма на властта, тоест от кабинета си. Не е доказано какво са направили търговците в Йерусалим, подали ли са жалба срещу Христа, но местните цигани направиха точно това. Една от силните страни на марксизма е и неговата най-слаба: той е лесно учение и се поддава на спекулации — не можем да се изразим иначе, щом в главите на слабо, за да не кажем, напълно неграмотните миндиани бе дошла мисълта, че това деяние е политически неправилно, мирише на расизъм, дискриминация, налива вода във воденицата на врага и пречи на дружбата между народите.

Изхвърленото пред стълбите на общината дървено корито си остана там, циганите стояха изправени и само растяха по брой и растяха, и растяха — те имат това свойство. Силата на потиснатите е именно в тяхното единство и многобройност, никой не бе в състояние да каже откъде извираха те, но извираха и стояха на площада.

Говорителят Янакиев не пропусна да отбележи това явление в едно предаване, изпълнено наистина със злъч — да, странен теоретически въпрос поставят циганите от Северозападна България: дали и те не трябва да се съединят в един мощен интернационал и да претендират за власт, както са направили в село Криводол. Засега

революцията изхвърли стопаните от домовете им и ги изпрати по градовете да образуват работническа класа, но интересно защо властта се противи на това и циганите да обладаят празните дворове и ниви. Нали комунизмът е равенство за всички!

Марин Михайлов повика новоизпечения кмет и го помоли да види по някакъв начин да успокои духовете, не му каза нищо по-определено, виж там, ти знаеш как.

Така се стигна до нашето вдигане по тревога.

Вдигнаха ни по тревога в три часа през нощта и при пълна тишина и мрак ние, цялата трета рота под командването на нашия строг, но справедлив командир капитан старши лейтенант Младенов се намерихме на площада пред пощата, общината и хоремага. Изглежда, врагът, който трябваше да разгромим, се бе оттеглил и саморазгромил, защото на нас не ни направи нищо и никакво впечатление, ако не броим това, че другарят капитан старши лейтенант ни поздрави, че така доброволно несъзнателно идваме да изпълним своя войнски дълг и да подпомогнем селското стопанство. И накрая запита:

— Има ли някой сред вас, медици и прочие, да разбира от ветеринарна медицина?

Тия номера минават само на млади войници, и то в началото на службата. Не знаях обаче как точно се хванах и се провикнах: „Тъй верно!“ Това ми е слабото място. Син съм на ветеринарен лекар, а и сред животни съм отраснал и е много дълго, пък и ненужно да обяснявам защо се хванах, но се хванах.

— Ти — при кравите. Останалите ще копаем водопровод.

Никога не съм бил по-горд със себе си. Идваше ми да се целуна по бузата — едно е да пасеш крави, друго е да копаеш канализация. Говедото пасе. Ти само надзираваш и ръководиш. Човек затова е дошъл на този свят — да поведе нещата нанякъде. Да ги изръководи и да си отиде, когато престане да му отърва. Това е най-късата история на света. Вземаш пчелички, слагаш ги в кошер — ръководиш поточето мед към буркана. Вземаш кон, впрягаш го — ръководиш каручката. Вземаш овце, грабваш тоягата и ги повеждаш да събират тревата и да я преработват на мляко и вълна. Ти само ръководиш, а магаретата ти помагат.

Войни, бунтове, революции — всичко е кой да ръководи. Едните цигани, дето ги изхвърлиха от кабинета — и те, завалиите, изпищяха,

като им се отне възможността да се допират до властта. Тъй де...

Човек трябва да излиза от време на време и вън от себе си, това е полезно, както например е полезно да се излиза от космическите капсули в безкрая на дехерметизацията — също нелошо занимание. Излизайки вън от себе си, сиреч от онова войниче преди близо четири десетилетия, мисля, че то не говори много точно — всичко това не е ставало в Криводол, Криводол е реално съществуващ град — по-скоро може да се мисли за другаде, например Бърдарски геран или нещо друго... Бърдарски геран е влязъл здраво в историята на безсмислените хрумвания с това, че през не знам — но мога да узная — коя точно година цар Фердинанд забелязва, че му се е паднало да управлява много калпав народ, дето не разбира бъкел от земеделие. За да поправи това, той преселва цяло едно село, а именно Бърдарски геран, да поучи на ум и разум местното население, сиреч туземците. Който не вярва, може и сега да мине през селото и да види тухлената, по онова време неизмазана отвън, католическа катедрала, да види широките по тридесет до петдесет метра улици, отромните стада-ята от гъски и още по-огромните юргани, пухени възглавници и прочие и като поразмисли — да се увери колко трудно ще настане царството Божие на земята: та нали милиони и милиони са тия, дето вярват в Христа, но като изключим самия него, никой не отиде повече да го разпънат на кръста. Даваха, даваха своя пример банатските селяни в Бърдарски геран, пък полека-лека и те се претопиха сред населението и за кой ли път доказаха, че най-лесно се възприема лошият пример, а за другия споровете продължават. Обаче...

Обаче пък от друга страна това не може да е ставало в Бърдарски геран. Щом те са католици, откъде накъде отец Пахомий ще става православен калугер... Плюс това може да се каже, че не е задължително, щом едно нещо не е ставало в Криводол, непременно да стане в Бърдарски геран.

Господи, но пък и толкова ли е важно?

След първите главозамайващи успехи кооперативният строй и у нас бе спрял малко нещо да си почине, да се поогледа и да види накъде ще продължава нататък. За обобществяване — всичко бе обобществено, за изкореняване — всичко бе изкоренено, даже и ореховите дървета, премахнати бяха синорите и, грубо казано, направеното дотук приличаше на героичния и дефинитивен акт вдигане на един влак във въздуха. Сега следваше този влак отново да бъде поставен на релсите и да тръгне.

А точно тук е и слабото място на влаковете. След вдигане във въздуха обикновено те се съвземат трудно, исторически трудно.

Капитан старши лейтенант Младенов Дичо бе един от ония, които вдигнаха във въздуха безкрайния влак на установеното от векове — бе плакал от гняв и яд много пъти, когато си помислеше, че другите народи вървят напред, животът пулсира, израстват завод след завод, а тук у нас народът живее както в дълбоката бронзова ера, точно така се бе изразил поетът и това стихотворение бе станало верую на младия ремсисст. Плачеше наистина, нещо ставаше вътре в душата му, нещо се къртеше и променяше; в такива моменти този буен момък с трескав поглед и смолисти къдри се питаше дали не е по-добре да бъдат избити веднъж завинаги всички стари хора и хора с реакционни възгледи, за да може най-после да настане времето на всеобщо щастие, свят без войни и класи, без експлоатация и неравенство.

Достойно е да се съжaliaва, че така леко и повърхностно се отнасяме към мислите на този момък — в една далечна проекция, в едно по-завършено развитие това бе пак идеята на Мао за Жертвеното поколение, така цялостно реализирана както от никой друг до него от Йосифа Висарионовича.

Като застреля кравата и като видя, че от мечтите не е останало почти нищо, капитан Младенов за първи път допусна в главата си мисълта, че може би нещата не стоят точно така, както си го бе мислил в казармата. Странен е този свят, никога единен, винаги страшно

зависещ от точката, от която го наблюдаваш. Ето, само допреди седмица бе мислил, че основното е да не се допусне по никой начин вражи крак да стъпи на нашата родна земя.

Бяхме млади, бяхме наистина много, много млади. Само така може да се обясни, че след като решихме да премахнем частната собственост, ние не улучихме границата и премахнахме дори частната собственост на човека върху самия себе си. Сега всичко това ни се удържа от заплатите.

— Ибро! Това го считай за последно предупреждение: ако в срок от двайсет и четири часа твоите хора не опразнят селото, ще прибегна до въоръжена сила. Хубаво да знаеш!

— Другарю Дичо, другарю Дичо! Ама хич не са хубави тия работи, дето ги приказваш, никак, ей! Как така ти ще употребиш насилствена сила срещу народа си, чуваш ли се какво приказваш? Нали сега всички сме равни...

— Ти може да си равен, ама аз не съм и запомни добре какво ти казах. Ако утре вие не се махнете оттук...

— А къде да идем бе, другарю Дичо? Кажи ми, къде да идем — там ще идем, само ти ми кажи, ей така на, барабар с жените и децата и добитъка и всичко, всичко — къде да идем, като отвсякъде ни гонят? Знаеш ли ти какво е казал Ленин за малцинствата?

Капитан старши лейтенант Младенов не знаеше и не искаше да знае. Положението в селото бе окайващо, когато пристигна тук и пое юздите му, а сега, три седмици по-късно то бе станало за оплакване. Победата на световната революция се отлагаше за ново и неопределено време.

Като всеки истински и роден за попрището офицер, капитан старши лейтенант Младенов не обичаше голите думи и на другата вечер наистина вдигна своята рота, тоест нас, точно на двайсет и четвъртия час по тревога. Задачата ни бе обяснена на тъмно, при светлината на джобно фенерче и карта на местността. С халосни патрони и при пълна внезапност ние трябваше да щурмуваме циганската махала и да прогоним тия навлеци, които се бяха одързостили вече да калайдисват котли на площада и да плетат кошници в училището, отделно от това, дето се бяха нанесли в общината. Застанал на мостчето, което свързваше двата бряга на реката, която пък отделяше циганската махала от горната махала, капитан старши лейтенант Младенов пушеше цигара след цигара и от време на време изстрелваше по някоя червена ракета над махалата за

повече напрежение. Нищо повече. Който седне да описва една битка и навлезе в детайли, значи не е присъствувал на битката — битка не се описва. Гърми се, светка се и накрая се минава, за да се оберат гилзите и да се види какво е станало. Станало бе това, че циганската махала бе опустяла и я нямаше никаква, само котки се разхождаха и мяукаха, а откъм стопанския двор жално мучаха говедата. На този етап от кооперирането циганите освен отрицателна играеха и тая положителна роля, че дояха кравите и, ги водеха на водопой. Сега нямаше кой да прави това и кравите мучаха много досадно, нахално дори, човек би помислил, че им е мъчно за циганите, които бяха отблъснати така победоносно.

Бяхме млади. Бяхме много млади.

Само преди няколко дни случайно се качих на едно кооптакси и като заговорихме с шофьора дали не сме служили заедно някога в казармата, се оказа, че наистина е така, били сме по това време заедно и сме отхвърлили циганите далеч от рубежа и той въздъхна, като каза, ех, друга щеше да бъде историята, ако тогава ние бяхме употребили истински патрони и автомати, а не да си играем с халосни патрони. Няма вече такива офицери като другаря капитан Младенов и затова сме на туй дередже! Наистина дереджето не е за завиждане — щом офицери стават таксиметрови шофьори, нещо объркано има в цялата военна наука.

Някъде около пладне, по-точно към дванайсет часа, бе доложено на капитан старши лейтенант Младенов, че циганите отново се завръщат към село — макар и предпазливо, напред вървят каруците с чергилата и циганките, а мъжете се държат по-назад и следват обоза си на почетно разстояние. Обявена бе отново тревога, изнесохме се с прибежки до горния край и открихме честа стрелба, която имаше за резултат това, че убихме едно магаре, кой знае как, макар че стреляхме с халосни патрони, и точно това обърна неприятеля в паническо бягство, не познавам друго бягство освен паническото, затова казвам така. Последните наистина станаха първи и скоро циганите се загубиха зад баира, а в полезрението останаха само коне, циганки и циганчета, които тичаха кое накъде свари. Ако това можеше да се снима на филм, сигурно публиката много би се смяла.

Нямаше обаче нищо смешно и филмите са едно, а действителността винаги се различава от тях. Докато ние охранявахме селото през нощта и на следващия ден и докато се окопавахме, умряха девет крави от жажда и още толкова незнайно от какво и оттогава не употребявам нито краве мляко, нито краве сирене — не мога да обясня защо. Сякаш няма никаква връзка между циганите, които гонехме, и кравите, които загиваха непоени, но строго погледнато, нищо не е развързано на тоя свят и всичко е свързано. Капитан старши лейтенант

Младенов бе кооперирал хората по тия места, бе ги убеждавал, че светлото бъдеще стои и чака нетърпеливо на хоризонта, а ето, че сега трябваше да види как му се налага от името на днешния ден да стреля право в челото на утрешния ден, и мисля, че затова му бе мъчно. Но не съм сигурен. Мъката изхабява душата на военния човек точно така, както шкурката отнема циментацията на един сачмен лагер и му причинява по-бързо изхабяване. Още повече, като се има предвид, че бяхме млади и много неща не стояха така, както стоят сега. Ние например вярвахме, че класовата борба се засилва толкова повече, колкото повече се приближава безкласовото общество. Днес бихме рекли иронично: това е равносилно да кажем, че колкото повече приближава лятото, толкова по-студено ще става и колкото по-близо е божие царство, толкова по-здроаво трябва да се стискаме гуша за гуша, но тогава никой не смееше да допусне, че някой би позволил в главата му да се появи такава мисъл.

Наистина бяхме млади.

Съжалявам, че не разполагам с повече подробности, по това време аз наистина пасях девет крави в околността на манастира „Преображение Господне“ и това бе едно щастливо време. Излегнат в тревата близо до добитъка, слушах как бавно и тежко дишат изпостелялите крави, как скубят хърт-хърт-хърт тревата и подрънкват с капистрите си. Бях ги вързал една за друга и това великолепно хрумване ми позволяваше да ги оставям по за час-два и повече — нямаше никаква опасност да се загубят или да избягат. Не крави, ако щете, вържете девет професори със синджири един за друг и гледайте дали ще успеят да се споразумеят накъде да хванат и как и от каква да избягат. Не мразя професорите, напротив, мнозина от тях уважавам, а с една жена професор някога даже бяхме близки, но това не ми пречи да кажа — няма такива професори, които, вързани един за друг, могат да направят нещо повече от това, което правеха и моите крави — тоест да пасат трева и да се дърпат насам-натам. През трите дни, както разбрах по-късно, отец Пахомий се е намирал на лечение в градската болница. А аз обикалях ония горски полянки, където най-често бяхме излежавали своите земни присъди с него през миналия месец от военната служба. Така и не го видях тогава, а после се върнахме в казармата и доколкото успяхме да научим, капитан лейтенант Младенов бе арестуван и даден под съд.

Бяхме млади, бяхме много млади и само това може да направи да ни се прости неведението и глупостта, неволно бяхме станали оръдие на империализма. Млад и надежден доскоро, другарят капитан лейтенант Младенов излезе агент на чужди централи, маскиран и злостен враг на кооперативния строй у нас, човек, поставил си за задача да разбие единството между народ и армия — тогава тези неща се разкриваха много бързо и заблестяваха на хоризонта с ослепителна яснота. Никой обаче нямаше време да се чуди, всеки бе зает по-скоро с трескава проверка на фактите и обстоятелствата около себе си и имаше главна грижа сам той да не се окаже в безславното положение на скрит агент на империализма.

Империализмът бе толкова страшен по онова време, че от него не се плашеше само онзи, който не можеше да си прекърши езика да сглоби думичката. Но всеки, който бе в състояние да събере заедно тия и-м-п-е-р-и-а-л-и-з-ъ-м, вече го мразеше с всичка сила.

Искам да кажа — без да си разваляме настроението, — че на капитан лейтенант Младенов неправиха мечка, метнаха му едно одеяло и започнаха да го налагат. Наверно нямаше да бъде чак толкова страшно и тежко, ако оня там гадник Янакиев не се бе заел по много подъл начин да го защитава — чу се по „Свободна Европа“ или „Дойче Веле“: ето, видите ли, намери се един доблестен български офицер, който с оръжие в ръка прогонва циганите от китните села, където някога се е сяло и жънало, работило и живяло щастливо, днес обаче селата са зейнали празни и са станали плячка на цигани и скитници, капитан Младенов може би подсказва истинския път, по който земята трябва да бъде защитена от паразитите.

Когато врагът те хвали, замисли се.

Наместо капитан лейтенант Младенов, замисли се цялата общественост и се разбра, че той е работил ръка за ръка с врага, от неговата рота са избягали четирима войници само за два месеца и което е най-страшното, отново излизаше на преден план моя милост. Така или иначе аз бях изчезналият войник, заради когото бе вдигнато по тревога цялото поделение, нишките водеха към мен и по въпроса за вдигането във въздуха на манастира трябваше да си дам сметка дали наистина и аз не съм агент на империализма. На пръв поглед въпросът е лесен и отговорът — прост, но когато работата започне да мирише на съд и обвинения, които така и не можеш да прочетеш — добре е да си дадеш една по-точна сметка: си или не си агент на чужди разузнавания? Кой всъщност съм аз? Не мога все още да прикривам добре хладната тръпка, която минава по цялото ми тяло, колчем си спомня за времето, когато трябваше да си отговарям на това страшно запитване. Вайсманист. Вайсман — Мендел — Морган. Наследственост, хромозомна теория, разпадане на белези и черни лалета. Зигзаг хромозоми. Нека не се надяваме, че една книга като „Агробиологията“ на Лисенко, Трофим Денисович може да измие срама от факта, че си бил изключен от гимназията и от СНМ заради вайсманизъм. По-късно, в празната година, която последва изключването, имах възможността да прочета всичко за тоя Вайсман и още за Мендел и Морган, и за генетиката въобще, за Лепешинская и накрая да се убедя, че нито разбирам за какво става дума, нито пък изповядвам възгледи, които не разбирам. Защо тогава бях наречен вайсманист?

Имаше една трътлеста, малко тантуреста и доста пъпчива девица в гимназията, където бях постъпил наскоро и представлявах нещо като шлагер, да го наречем с по-старата дума. Тази девица не закъсня да ми засвидетелствува своята готовност за саможертва в смисъл да се поднесем като жертви пред олтара на любовта, но за зла чест точно по това време изживях една друга любов, заради която насмалко не

побеснях — искам да кажа, тогава обичах една девойка, уважавам я и сега, но тя живееше в София, пък аз, като ветеринарно чедо се лянках по села и малки градчета. И за да я видя, веднъж излъгах баща ми, че ме е ухапало бясно куче — или поне съмнително за бяс, — и той ми даде бележка да замина веднага за София за противобясно лечение. Заминах, понесох шест инжекции в корема, доста болезнени и срамни прочие, и като връх на всичко онази дойде на среща само веднъж, а водеше със себе си двама приятели.

Не зная как не побеснях, но това ми помогна да посрещна хладно и с мъжествено безразличие домогванията на пъпчивата другарка, обясних и моята трагедия и мисля, че тя се съгласи.

*Чакам да забравя
мойта първа обич,
може би тогава
твой ще бъда аз.
Чакам да забравя
и т.н.*

Чакайки така, обаче аз неусетно съм се отпуснал и отидох далеч — в смисъл натиснах веднъж зад входната врата на училището друга девица и пламна една също така безсмъртна любов и всичко щеше да бъде хубаво, ако оная девица нямаше брат в околийския комитет на СНМ и бе направено събрание — общогимназиално — да бъдат разобличени някои от нас, дето се занимават с любов и прочие — ония години бяха свирепи, не като сега. И на това събрание не само че не се засраших, ами станах и казах, че не се срамувам от едно тъй чисто първично чувство, точно така. Ето думата, която ми изяде ако не главата, то поне няколко години от живота и го тласна в съвсем друга посока. Ако не бе тая дума, сега щях да бъда виден наш летец-изстребител — това съм мечтал винаги, понякога се улавям, че още го мечтая. Първично чувство.

Оказа се, че съм дялял хората на първични и вторични, на аристократи и простаци — може и да съм казал нещо такова, знам ли, — и така бях зачислен в школата на Вайсман, Мендел и Морган. При

един процес около мен тия неща, надлежно протоколирани, могат да излязат всеки миг на бял свят...

Шести декември, 1988 София

ПЕСНИЧКА ВМЕСТО ЕПИЛОГ

Раздаме се със стиснати шепи, отваряме ги, за да се задържим за майчината гърда, после за хляба, за сукмана, полата или рамото, после за пръстчетата на децата, за писалки, юзди, кормила, кобури и дръжки на ножове и пистолети, копчета, клавиши, струни, чаши. Все пускаме едното, за да се задържим за другото.

И си отиваме с ръце празни и скръстени.

Ние всички стискаме в шепичката си една паричка. Това е животът ни. Малко е, но стига. Стига понякога, за да си купим всичко казано и много неизказано. Не си ли купим, ще видим в тъжната привечер на живота, че паричката пак я няма, изчезнала е по най-чудодееен начин, както се е свършил и денят, и животът.

Купим ли нещо в младини — губим и деня, и вечерта.

Губим и загубата.

Иззимяваме във вечността.

ПОСЛЕПИС НЕ ОТ АВТОРА

Нека човекът, взел в ръце книгата, сам стигне до това, как и защо отец Пахомий ще бъде въздигнат върху каменен постамент в своето село и дали в някаква далечна проекция обиденият учител, изчерпал до дъно упреците, аргументите и прекалените си амбиции, няма да се върне.

Свободата е в това да се чертаят фигури от многоточия. А аз не познавам друг автор, на когото тези геометрични и всъщност философски изображения да се удаваха така добре. И макар понякога да беше тъжен и да търсеше светлина в кладенеца, неговото кредо си остана:

Нищо в този свят не заслужава и пет минути тъга!

П.М.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.